

Prof.univ.dr. SEPTIMIU KRAUSZ

**ETICA ȘI DEONTOLOGIA
PROFESIEI DE SOCIOLOG**

Editura EDYRO PRESS

Petroșani, 2003

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

KRAUSZ SEPTIMIU

**Etica și deontologia profesiei de sociolog /
Krausz Septimiu**

Petroșani: Edyro Press, 2003

Bibliogr.

ISBN 973-7718-12

316

Nota autorului: Acest text a fost redactat în anul 2003, pe baza Codului Deontologic al Sociologilor elaborat în 1993 și care nu a fost modificat până în 2017.

CUPRINS

ARGUMENT	5
Cap.I – DEONTOLOGIA	15
Deontologia. Etica. Raportul dintre ele. Relația dintre mai multe deontologii.	
Cap.II – OPȚIUNILE PRINCIPALE ALE SOCIOLOGULUI	26
Opțiunea umanistă. Respectul pentru libertatea și demnitatea umană. Opțiunea democratică. Opțiunea pentru neutralitate axiologică și obiectivitate. Declararea angajamentului social. Opțiunile valorice personale.	
Cap.III – RESPONSABILITATEA ȘI RESPECTUL PENTRU DREPTURILE POPULAȚIEI CERCETATE	45
Implicații și efecte. Protecția anonimatului și intimității. Protecția față de riscuri. Dreptul subiectului de a fi informat. Protecția în experimentele sociologice. Respectarea voluntariatului. Evitarea abuzului de poziție profesională. Interdicția promisiunilor. Respectarea intereselor persoanelor și grupurilor.	

Cap.IV – DEONTOLOGIA PREDĂRII SOCIOLOGIEI 69

Statusul didactic. Recrutarea și promovarea.
Predarea. Raporturile cu studenții. Raporturile cu
comunitatea academică.

**Cap.V – DEONTOLOGIA VALORIFICĂRII PRODUCȚIEI
SOCIOLOGICE 83**

Deontologia calității de autor. Mulțumirile. „Publicațiile
multiple”: autoplagiatul. Combaterea fraudelor.
Evaluarea lucrărilor de sociologie.

ÎNCHEIERE 99

BIBLIOGRAFIE 101

ANEXA: CODUL DEONTOLOGIC AL SOCIOLOGILOR 105

ARGUMENT

Înșușirea și exercitarea oricărei meserii / profesii implică, în principal, realizarea a două componente de bază: **instruirea** profesională și **educația** profesională.

Acumulând instruire, învățăm **ce și cum** se face ceva, fie că este vorba de înfiletarea unei piulițe, predarea unei lecții, realizarea unei operații de apendicită, efectuarea unui interviu sociologic sau conducerea unui automobil. Deci, ne instruiem aflând în ce constă o activitate, ce procedee se aplică, ce mijloace se folosesc, ce pași se parcurg pentru ca activitatea respectivă să aibă succes.

Educația profesională înseamnă că profesia **nu se face oricum**, fără grijă pentru acuratețea, calitatea, termenul, costul etc. operațiunilor pe care le facem. Un instalator care, constatând că piulița pe care o înfiletează „a plecat strâmb” dar o strânge în continuare, negândindu-se că se va defecta, ori că va crea probleme celui care o va dezfileta, nu este lipsit de instruire; el știe „teoretic” cum se face corect o înfiletare, dar este neglijent și neinteresat de consecințe, deci lipsit de educație profesională.

Aceeași este situația unui profesor care nu vine la ore, a unui medic care uită un tampon de vată în

abdomenul operat, a unui sociolog care sugerează răspunsurile într-un interviu, ori a unui șofer care conduce sub influența alcoolului. Fiecare dintre ei știe, la rândul său, că trebuie să vii la ore, că nu ai voie să uiți obiecte în câmpul operator, că nu ai voie să sugerezi răspunsurile într-o anchetă sociologică, sau că nu ai voie să urci băut la volan.

De altfel, una dintre erorile uzuale este aceea de a aprecia pe cineva ca fiind **calificat doar pe baza instruirii sale profesionale**, deși cel în cauză are evidente curențe de educație profesională.

Formulări de genul „păcat de X că este un strungar (ori șofer, medic, profesor, sociolog etc.) foarte calificat, dar este indisciplinat (ori bețiv, absentoman, nereserios, iresponsabil etc.), sunt în fond incorecte. Pentru că acel X **nu este calificat**, deoarece aceasta implică nu doar instruire ci și educație profesională.

Elevul nu profită deloc din faptul că are un profesor „tobă de carte” dacă acesta nu-și ține orele, iar bolnavul riscă dacă un chirurg cu o tehnică strălucită operează extrem de obosit. La fel, clientul unui taxi riscă dacă șoferul cunoscut drept un as al volanului este băut, iar respondentul unei anchete va reacționa constatând că i se sugerează un anumit răspuns.

În general, educația profesională constă în formarea și dezvoltarea acelor trăsături de personalitate care să conducă la punerea în aplicare efectivă și cu rezultate calitativ superioare a instruirii profesionale. Este vorba de simțul datoriei, disciplină, responsabilitate, de aspirația spre lucrul bine făcut, de satisfacerea cerințelor calității și economisirii, de respectarea normelor morale specifice activității etc.

În opinia noastră, **etica și deontologia** profesiei sunt **parte** a componentei de **educație profesională**.

Șoferul băut la volan dă dovadă de lipsă de responsabilitate pentru viața pasagerilor, deci încalcă o normă morală a conduitei corecte.

Abateri de la conduita morală comite și profesorul care își trafichează examenele, cercetătorul care plagiază din lucrările altora, medicul care nu face tot posibilul pentru a salva viața pacientului, psihologul care divulgă, față de cei neîndreptățiți, rezultatele la teste ale unui subiect, sociologul care falsifică rezultatele unui sondaj etc.

Din cele câteva exemple oferite, rezultă că în exercitarea profesiei se cere respectat și un **cod al moralei profesionale**, prima problemă fiind dacă o asemenea cerință vizează **toate** profesiile ori doar pe unele dintre ele?

Părerea noastră este că **în orice profesie** se cer respectate anumite norme de conduită morală. În fond, în orice meserie / profesie, practicantul ei poate ști că un lucru trebuie făcut și cum trebuie făcut, dar să nu-l facă decât „stimulat” (prin mită, comision, favor etc.). Și meseria în cauză nu trebuie să fie una „elevată”, mita (uzual „ciubuc”, „șpagă”) putând fi practică și de un vidanjour, instalator, mecanic auto, vânzător, agent de circulație etc.

Dar **nu în toate** meseriile / profesiile, **numărul și importanța** comandamentelor morale au condus la nevoia grupării lor într-un **cod deontologic** specific. Orice muncă își are importanța ei, dar această importanță poate fi totuși ierarhizată. Pentru un mare număr de meserii / profesii, nu s-a considerat necesară existența unui cod deontologic special, anumite cerințe morale ale practicării lor fiind subînțelese în cadrul educației profesionale. Pentru unele sunt formulate doar **norme, principii** deontologice specifice pentru un aspect important al activității. Spre exemplu, principiul din marinărie: „căpitanul părăsește ultimul vasul”, este o normă deontologică expresă, stipulând datoria marinarilor ca, în cazul unui naufragiu, să se preocupe întâi de salvarea vieții pasagerilor, înainte salvării propriei vieți.

Pentru un număr de profesii în care **implicațiile etice** ale activității sunt numeroase și importante, s-a conturat tendința reglementării lor printr-un cod deontologic special. Și nu întâmplător, profesia de medic dispune de cel mai vechi cod, sub forma „codului hipocratic”. La absolvire, fiecare medic depune un „jurământ hipocratic” cuprinzând obligațiile de conduită profesională.

Este drept că, deși numit „jurământul lui Hipocrate”, acesta nu se mai depune adlitteram în forma clasică. Deci nu se jură „Jur pe Apollo medicul, pe Asklepios, pe Higeria și pe Panacheia și luând martori toți zeii și pe toate zeițele, mă angajez să duc la îndeplinire după puterile și judecata mea acest jurământ și angajament scris /.../ Voi dispune, după puterea și judecata mea ca regimul dietetic să fie servit în folosul bolnavilor și nu în dezavantajul sau spre răul lor. Și nu voi da, oricine mi-ar cere acest lucru, un drog ucigător și nici nu voi lua inițiativa să sugerez vreodată altceva. De asemenea, nu voi da niciodată unei femei un pesar abortiv...” etc.

Acest jurământ a fost „modernizat” în conținut și formulări, prin **Jurământul de la Geneva**, adoptat de Asociația Medicală Mondială în 1948 și modificat în 1968, 1983 și 1994. După preambulul: „în momentul când voi fi primit în rândul membrilor profesiei medicale”, urmează 9

paragrafe – enunț de genul: „îmi iau angajamentul solemn să-mi consacru viața în serviciul comunității”, /.../ „voi exercita profesiunea mea (arta mea) cu conștiință și demnitate”, /.../ „colegii mei vor fi surorile și frații mei”, /.../ „voi păstra secretul celui care mi l-a încredințat, chiar după moartea pacientului” etc.

Jurământul se încheie cu formula: „Fac acest legământ în mod solemn, liber și sub semnul onoarei” (vezi Miroiu, Blebea Nicolae, 2001, anexe).

De altfel, până și definiția **deontologiei** dată în DEX (1998, p.278), face precizarea că ea reprezintă o „doctrină privitoare la normele de conduită și obligațiile etice ale unei profesii (mai ales a celei **medicale**)” (sublinierea noastră).

Și în alte profesii de mare importanță socială și în practicarea cărora respectarea / nerespectarea obligațiilor etice poate fi puternic în **favore** ori în **defavoare** celor pe care activitatea îi vizează, există – ori ar trebui să se realizeze – coduri deontologice specifice. Este cazul unor profesii ca acelea de psiholog, sociolog, cercetător științific, jurist, om politic, cadru didactic etc., deci profesii în care practicarea incorectă poate aduce deservicii majore pentru cei „asupra” cărora profesionistul acționează.

Lucrarea „Introducere în etica profesională” (Miroiu, Blebea Nicolae, 2001) consacră 6 capitole eticii în **politică**, în **administrația publică**, eticii **afacerilor**, eticii **juridice**, eticii în **mass-media** și eticii **medicale**.

Vorbind despre **formalizarea etică și codurile profesionale**, autoarele arată că aceasta constă în „formularea explicită, în scris, a idealurilor, valorilor, principiilor și normelor unei instituții, organizații, asociații. **Înseamnă elaborarea codurilor etice**” (p.60, s.n.).

Printre obiectivele unui asemenea cod pot fi considerate (după Samuel Mercier, 1999, **Etica în întreprinderi**):

- ocupă locul liber între valorile cadru ale unei comunități și lege;
- contribuie la reputația, încrederea și respectul față de instituție a beneficiarilor serviciilor ei;
- reprezintă un contract între beneficiar și organizații;
- protejează organizația de comportamente necinstite, oferind un model de comportament;
- promovează o imagine pozitivă a organizației;
- reglementează adeziunea și devotamentul colaboratorilor;

- influențează sentimentul de apartenență al membrilor grupului (formează „conștiința de noi”);
- este cadrul în raport cu care se orientează deciziile și acțiunile;
- indică angajamentul de principiu al conducătorilor organizației;
- corelează relațiile contractuale cu cele de încredere și responsabilitate;
- asigură climatul etic, cel în care acțiunile sunt percepute ca drepte, corecte, dezirabile;
- ghidează comportamentul în caz de dileme etice.

Profesia de sociolog beneficiază la noi, din 1993, de un **COD DEONTOLOGIC AL SOCIOLOGILOR**, a cărui explicitare reprezintă, în esență, substanța acestui curs.

Nu în toate cazurile în care există coduri deontologice ale profesiei, pregătirea pentru ea implică în mod expres și studiul codului respectiv.

Ca să ne referim doar la sociologie, ne amintim că în anul 1992 când am elaborat planul de învățământ al acestei specializări, la Universitatea din Petroșani, am introdus de la început disciplina de „Etica și deontologia profesiei de sociolog”. Și aceasta, deși consultând planurile de

învățământ ale specializării existente la aceea dată (la universitățile București, Cluj-Napoca, Iași și Timișoara), ea nu exista ca disciplină de studiu distinctă decât la Universitatea Babeș Bolyai din Cluj-Napoca.

Aceasta nu înseamnă că în alte universități s-ar ignora cerințele etice ale practicării sociologiei, ci că acestea sunt **diseminate** în alte discipline și nu beneficiază de o tratare specială și unitară.

Convenim asupra faptului că la aproape orice disciplină de studiu, se pot face referiri la implicațiile deontologice, dar există discipline privilegiate sub acest aspect. Ne gândim mai ales la disciplinele de metodologie și la cele tratând metodele și tehnicile profesiei. În fond, pentru fiecare metodă, tehnică, procedeu ori instrument de cercetare, există **recomandări** de utilizare ce implică și cerințe de conduită morală.

Structura acestor note de curs o va urmări pe cea a codului deontologic al sociologilor, readunând și referirile deontologice răspândite prin disciplinele anterioare.

Pentru conturarea unei imagini globale, vom prezenta în anexă, întregul **Cod deontologic al sociologilor**, adoptat la a III-a Conferință Națională a Sociologilor din România (21-22 mai 1993).

Am mai menționa și faptul că am indicat o listă bibliografică a principalelor surse pe care le-am consultat și care sunt utile pentru formarea concepției a ceea ce înseamnă, mai ales, cercetarea științifică. Chiar dacă pe unele nu le-am folosit și citat direct, îndemnăm eventualul cititor să le consulte, fiecare dintre ele fiind texte ce au valoare în raport cu aspecte ale demersului aici tratat.

CAPITOLUL I

DEONTOLOGIA

Deontologia. Etica. Raportul dintre ele.

Relația dintre mai multe deontologii

Conceptul provine din combinarea lui „**deon**” („deontos”) care înseamnă „ceea ce se cade” (ori „datorie”, „ceea ce este necesar”) și „**logos**” (știință).

Se consideră că termenul a fost folosit prima oară, ca titlu al unei lucrări a lui Bentham (1834). Dicționarele dau următoarele accepțiuni **deontologiei**:

- ✓ „1. doctrină a moralei profesionale /.../ cuprinzând ansamblul normelor și obligațiilor specifice activității respective.
2. teorie despre datorie, despre originea, caracterul și normele obligației morale în general” (Mic dicționar filozofic, 1973, p.140).
- ✓ „1. Cod al moralei profesionale, al principiilor și normelor morale specifice pe care le implică exercitarea unei anumite profesii. Acesta poate fi considerat un cod scris sau transmis prin tradiție, pe cale orală și acceptat tacit de către toți practicanții unei profesii. Un astfel de cod este, pentru medici de

exemplu, cunoscutul «jurământ hipocratic»” (Dicționar de filozofie, 1978, p.189).

- ✓ „teoria etică menită a servi drept bază a moralei; concepția conform căreia unele acte sunt moralmente obligatorii indiferent de consecințele lor” (Fleuw, 1984/1996, p.92).
- ✓ „desemnează teoria îndatoririlor, mai ales a diferitelor îndatoriri profesionale” (Doron, 1991, p.223).
- ✓ „deontologia constituie expresia cea mai elocventă a voinței de a întări aspectele morale ale unei profesii” (Miroiu, Blebea Nicolae, 2001, apud Thouvenin, 1985).
- ✓ „doctrina privitoare la normele de conduită și obligațiile etice ale unei profesii (mai ales a celei medicale)” (DEX, 1998, p.278).

Relația etică – deontologie este una de la general la particular, de la întreg la parte.

Etica (de la „ethos” = morav, obicei, caracter) este definită ca:

- ✓ „disciplină filozofică care studiază problemele practice și teoretice ale **moralei**. Termenul de etică se mai întrebuițează adesea în vorbirea curentă în sens de morală /.../. Elaborarea și

fundamentarea teoretică a unui sistem determinat de norme morale, a unui cod moral” (Mic Dicționar Filozofic, 1973, p.186).

- ✓ ea „sugerează un ansamblu de standarde în raport cu care un grup sau o comunitate umană decid să-și reglementeze comportamentul – spre a deosebi ce este legitim sau acceptabil în urmărirea scopurilor lor, de ceea ce nu este așa. Se vorbește de o «etică a afacerilor» sau de o «etică medicală»” (Fleuw, 1984/1996, p.119-121).
- ✓ „știință care se ocupă cu studiul teoretic al valorilor și condiției umane din perspectiva principiilor morale și cu rolul lor în viața socială; totalitatea normelor de conduită morală corespunzătoare; morală.” (DEX, 1998, p.350).
- ✓ „etica este deseori definită ca fiind preocuparea pentru ceea ce trebuie să fie, pe când știința (inclusiv științele sociale) se ocupă de descrierea realității așa cum există de fapt. Această distincție a dat naștere ideii că științele sociale trebuie să fie libere de valori sau neutre axiologic. În practică însă, atât mijloacele cât și țelurile investigației sociologice sunt strâns

împletite cu considerații etice”. (Marshall, 1994/2003).

După ce am trecut în revistă câteva definiții, putem constata că între etică și deontologie există diferențe, deși unii tind să le considere aproape sinonime. De exemplu, Antony Flew (1984/1996) vorbind de o „etică a afacerilor” ori de o „etică medicală”, are – probabil – în vedere, deontologiile respective.

Etica este considerată „știință”, „disciplină filozofică”, „morală”, „teorie” etc., deci face referire la **valorile** morale, **principiile** morale și **normele** morale, care reglementează comportamentul oamenilor în societate.

Etica operează cu categorii ca **bine-rău, moral-imoral, responsabilitate, corectitudine, sinceritate, cinste**, care interiorizate (recunoscute, acceptate, asimilate) într-o colectivitate, conduc la starea de **moralitate**.

Cătălin Zamfir, în Dicționarul de sociologie (1993, pp. 372-373), chiar spune că una dintre **funcțiile** moralei este că ea „formulează proiecte de organizare a vieții, strategii de acțiune umană care să ducă la împlinire, realizare umană, la fericire. În această ipostază morală apare ca **înțelepciune de viață**”.

Din asemenea considerente am apreciat că etica reprezintă – în raport cu deontologia – aspectul general, „întregul”. Valorile și normele la care face ea referire, cuprind în principiu **toate** sferele vieții sociale. Ea enunță ce este bine ori rău, dezirabil sau blamabil în comportamentul unui individ în raport cu alt individ, cu familia, în grup, la locul de muncă sau în societate, în general.

Deontologia are însă un caracter **specific**, este mai restrânsă, ea referindu-se doar la morala **profesională**, la normele de conduită necesare în exercitarea unei anumite profesii.

Raportul astfel explicat, este unul de principiu. În realitate lucrurile nu stau așa de simplu, existând posibilitatea unor nivele intermediare, sau posibilitatea ca individul să cadă sub incidența mai multor deontologii profesionale. Spunem aceasta, gândindu-ne la faptul că și deontologia poate avea o „**întindere**” (acoperire) variabilă. Spre exemplu, putem însuma un număr de norme / reglementări ale conduitei corecte pentru activitatea de cercetare științifică, realizând astfel un **cod deontologic al cercetătorului științific**. Dar acesta va juca rolul de „gen proxim” față de codul specialității în care se practică cercetarea. Continuând exemplul, putem conveni asupra faptului că, înafara unor norme de conduită generale în

cercetare, pot fi invocate și unele particulare, în funcție de faptul că cercetarea are loc în fizică, medicină, sociologie etc. Sau, altfel spus, acele norme comune de conduită, pot fi **particularizate** în funcție de **domeniul** în care are loc cercetarea. Pentru că, o valoare morală comună în cercetare – de exemplu, respectarea și nefalsificarea adevărului – se concretizează diferit în medicină ori în sociologie. Repetăm, putem avea o **etică a cercetării științifice** (mai precis, o deontologie a ei), dar și o deontologie **medicală, sociologică, psihologică** etc.

Dacă ne referim doar la codul deontologic al sociologilor, constatăm că marea majoritate a normelor de conduită ce le conține, se referă la aspectul **cercetării** sociologice, deși un număr de reglementări vizează și **predarea** sociologiei.

Dar trebuie să luăm în considerare și faptul că același individ poate să se afle sub incidența mai multor deontologii (coduri) profesionale. În general, fiecare om are (posedă) o profesie, o minoritate dintre oameni fiind pregătiți în mai multe profesii. Dar chiar posedând o singură profesie (medic, sociolog, inginer, matematician ș.a.m.d.), putem avea mai multe **ocupații**. Ca matematician poți activa ca profesor, cercetător, statistician, primar, parlamentar etc.

Ca medic poți lucra într-un spital, într-un institut de cercetări, în învățământ, poți fi parlamentar, ministru etc.

Există deci posibilitatea ca activitățile diverse să implice nevoia respectării simultane a mai multor coduri deontologice.

Să dăm un exemplu de relativă notorietate publică, cazul fostului ministru al sănătății, medicul chirurg Mircea Beuran. El a fost, în mod public, acuzat de **plagiat**, de nerespectarea normelor deontologice la publicarea unor ghiduri medicale. El nu a fost acuzat de malpraxis, de erori medicale, deci de încălcarea deontologiei **medicale**. Acuzația are ca obiect încălcarea deontologiei cercetării (publicării), dovadă că aceeași persoană se poate afla sub incidența mai multor coduri.

Scopul de principiu, pe care și-l propun codurile deontologice ale diferitelor profesii, este acela de a inventaria și enunța normele de conduită morală necesare în practicarea acestor profesii. Ele sunt enunțate mai mult sau mai puțin imperativ și prevăd – în ipoteza încălcării regulilor morale de conduită – sancțiuni, în diferite grade drastice. Ca să ne referim doar la codurile a două profesii – cele de psiholog și de sociolog – apreciem că ele sunt mai puțin exigente și drastice decât codul deontologic medical,

lucru normal din cauza decalajului evident de riscuri presupuse de încălcările deontologice.

Cu referire la profesia de psiholog, Societatea Franceză de Psihologie a redactat **Codul de deontologie al psihologilor** în 1961, cod care a fost reactualizat în 1987 de Asociația Națională a Organizațiilor Psihologilor. Acest cod „se aplică tuturor psihologilor și studenților (în psihologie, n.n.) încă de la începutul studiilor lor; respectarea lui este o garanție pentru beneficiar, ca și pentru unitatea, valoarea și dezvoltarea profesiei .../.../. Codul vizează mai ales respectarea demnității umane și a secretului profesional ....” (Doron, 1999, p.224). Toți psihologii sunt **obligați** să se informeze permanent cu progresele din cadrul disciplinei, să nu accepte angajamente pentru obiective a căror rezolvare nu este îngăduită de nivelul dezvoltării tehnicilor specifice și să „se opună oricărei deturnări a cunoștințelor și tehnicilor psihologice în scopuri care nu sunt de acord cu deontologia” (loc.cit.).

Ca și psihologia, sociologia implică **contactul** cu indivizi, grupuri, comunități și organizații, deci se practică **între** oameni și **asupra** oamenilor. Acest lucru face ca și profesia de sociolog să presupună respectarea unor comandamente etice.

Indivizii, grupurile ori colectivitățile în relație cu care acționează sociologul, pot fi **influențate** de felul în care acesta o face. Această influență poate fi **favorabilă**, când sociologul (acțiunea lui) nu deranjează, respectă drepturile celor în cauză, nu produce sau întreține conflicte, este echidistant și nu favorizează un individ, grup sau colectivitate, în defavoarea altora.

Dar acțiunea sociologului este **defavorabilă** când el generează ori întreține conflicte, defavorizează pe unii, perturbă mediul de viață al individului ori al grupului, încalcă obiceiurile și tradițiile ș.a.m.d.

Noi am inclus în anexă la aceste note de curs, în mod **integral** codul deontologic al sociologilor, deci am putea spune că prin aceasta „l-am citat în totalitate” și n-ar mai trebui să oferim citate din el. O să o facem totuși de mai puține ori, din motive de acuratețe și deontologie, când vom dori să precizăm o anumită idee. Ca în cazul **scopului** acestui cod: „Țelul principal al prezentului Cod deontologic **nu** este de a supraveghea, controla sau sancționa comportamentul profesional al sociologilor, ci de a-i **atenționa** și **sensibiliza** pe aceștia asupra consecințelor nedorite ce pot apărea din practicarea sociologiei .../.../ Codul constituie totodată și o bază pentru luarea de

atitudine colectivă împotriva unor eventuale comportamente apreciate a **încălca flagrant principiile eticii sociologice**” (Codul deontologic al sociologilor. Preambul., s.n., în continuare îl vom indica cu inițialele C.D.S.).

Respectarea cerințelor deontologice reprezintă, în raport cu activitatea propriu-zisă a sociologului, un aspect **complementar**, suplimentar.

Întâi trebuie **să știi cum** se face ceva (un interviu, o anchetă, o observație, un chestionar ș.a.m.d.) și abia apoi să faci acel lucru conform normelor morale. Unui sociolog prost instruit, care **nu știe** cum se face corect ceva, nu prea are sens să-i cerem să respecte deontologia specifică. El pur și simplu nu știe ce rigori sunt într-un interviu – spre exemplu – și ca atare nici nu este conștient că încalcă nu doar deontologia, ci și regulile metodologice elementare.

Să ne gândim doar cât de hilare sunt „anchetele” din presa scrisă, radio ori televiziune, în care reporterii ne anunță că urmează să ne prezinte „vocea opiniei publice”, anchete declarate „sociologice”, dar în care totul – de la eșantionare la punerea întrebărilor – contravine metodologiei sociologice. Cu atât mai stupide sunt sintagmele generalizatoare de tipul: „românii cred ...”,

„românii doresc ...”, „românii apreciază ...” etc., considerate drept concluzii a unor asemenea „cercetări”.

Din acest motiv, prima **condiție a practicării sociologiei** este de a o face la **înalte standarde profesionale**. Într-o activitate de calitate superioară este **prioritară instruirea** profesională.

Chiar dacă – la limită – poți respecta normele morale de conduită (deci etica profesională), absența instruirii compromise în fond succesul acțiunii. Un profesor care nu-și stăpânește disciplina, un medic ce operează cu rezultate negative, un șofer ce abia are cunoștințe de șofat etc., pot, fiecare, să nu ceară / să refuze o mită, dar acțiunea lor este foarte slabă calitativ.

CAPITOLUL II

OPȚIUNILE PRINCIPALE ALE SOCIOLOGULUI

Opțiunea umanistă. Respectul pentru libertatea și demnitatea umană. Opțiunea democratică. Opțiunea pentru neutralitate axiologică și obiectivitate. Declararea angajamentului social. Opțiunile valorice personale.

În psihologia muncii, una dintre clasificările profesiilor le împarte, pe criteriul preponderenței „obiectului muncii”, în profesii în care se lucrează în principal cu **idei**, cu **lucruri** și cu **oameni**.

Bineînțeles că în fiecare profesie / meserie, există cele trei elemente (idei, lucruri și oameni) dar, în mod **preponderent**, se lucrează **cu** (pe) unul din ele.

Sociologul este unul dintre cei mulți ce profesează **pentru și între oameni**; acesta fiind – sintetic – și motivul pentru care practicarea sociologiei implică importante considerente de etică profesională.

În practicarea profesiei sale, fie că este angrenat în cercetare, învățământ, ori în alt sector de activitate, sociologul este pus în fața unor **opțiuni**, a unor **alegeri**. El

poate privi persoanele, grupurile sau comunitățile, în moduri diferite, poate acționa în feluri diferite, ori poate manipula și prezenta rezultatele unor cercetări în maniere și scopuri diferite.

Aceste opțiuni (de atitudine umanistă, democratică, de neutralitate axiologică, de cinste și obiectivitate etc.) sunt **interdependente**, au legătură între ele. Dacă, spre exemplu, adopt viziunea umanistă, automat ea cere și una democratică, cere respect pentru libertatea și demnitatea oamenilor, deci și corectitudine profesională și obiectivitate ș.a.m.d. De altfel, această legătură va fi vizibilă și din exemplele ce le vom folosi, același exemplu de tehnică, instrument ori cerință, putând fi utilizat pentru ilustrarea mai multor teze.

Opțiunea umanistă

Ea se rezumă, în esență, la ideea că „persoana umană și umanitatea reprezintă entitățile supreme ale societății pe care sociologul se angajează a le sprijini cu toate resursele sale profesionale” (C.D.S., I A 2). În orice situație, persoana umană trebuie să fie un **scop**, o **valoare** supremă și nicidecum un mijloc!

Sociologul trebuie să ajute oamenii să se cunoască mai bine pe ei înșiși, să evalueze cât mai corect propria situație, așteptările și interesele lor. El nu se va folosi de oameni, considerându-i doar mijlocul prin care se poate obține o cunoaștere care să se întoarcă împotriva lor.

Spre exemplu, o cercetare realizată într-o întreprindere cu climat psihosocial tensionat, poate să evidențieze că în pregătirile de grevă se înfruntă câteva opinii de grup, unele mai radicale, iar altele mai moderate. Ar fi lipsit de deontologie ca sociologul să furnizeze aceste informații patronului, indicând posibilitatea satisfacerii unor revendicări mai moderate, pentru care există susținători și nu a unor revendicări mai consistente, pentru care nu există suficient consens.

Ideea de **srijin** ține însăși de **rolurile** sociologiei. Să ne reamintim că în cursul de Sociologie generală s-au făcut referiri la rolul sociologiei în **conducerea socială** și în **autocunoașterea socială**. Faptul că sociologul – prin metodele specifice disciplinei sale – pune la dispoziția factorilor de conducere socială o cunoaștere a **laturii subiective** a realității sociale (așteptări, aspirații, preferințe etc.), este de natură să contribuie la **optimizarea** deciziilor. Iar acest lucru nu poate fi decât în folosul comunității și al societății, în ansamblu.

Tot prin practicarea sociologiei se poate contribui la îmbunătățirea autocunoașterii, informațiile oferite de sociologie făcându-i pe oameni mai conștienți de interesele, scopurile, aspirațiilor lor și de unele aspecte ale comportamentului lor individual și colectiv ș.a.m.d.

Se poate ca – prin acțiunile sociologului – persoane și grupuri să treacă de la cunoașterea comună „de primă mână” (bazată doar pe experiență proprie, directă), la simțul comun „de mâna a doua”, deci bazat și pe informații provenite de la alții. Ba chiar se poate ca sociologia să contribuie la ridicarea cunoașterii **comune** spre cea **științifică**. Să ne gândim, ca exemplu, doar la felul în care sondajele de opinie (și explicațiile sau comentariile sociologilor) pot contribui la clarificări de opțiuni și reprezentări individuale, la formarea de atitudini ce se vor transforma în comportamente.

Un conducător la diferite niveluri (un primar, director, lider sindical, șef de partid, ministru etc.) poate avea un punct de vedere susținut de cei apropiați, dar pe care o cercetare sociologică să-l pună în evidență ca pe unul minoritar, greșit, tendențios, impopular ș.a.m.d. În asemenea cazuri, informația oferită de sociolog ar putea conduce la modificarea (chiar abandonarea) unor opțiuni eronate sau contrare intereselor majorității comunității. Iar

acest lucru – **dacă se acționează corect** – poate fi atât în folosul celor ce evită să ia decizii greșite, cât și al celor ce ar trebui să le suporte.

Respectul pentru libertatea și demnitatea umană

Oamenii pot **gândi, exprima și acționa** în feluri foarte diferite. Dacă persoana umană și umanitatea trebuie considerate valori supreme, consecința este de a li se acorda respectul necondiționat, de a le **favoriza** (și nu de a le **îngrădi**) libera exprimare și acțiune.

Sociologul trebuie să fie atent la aspecte care, chiar dacă par minore, pot îngrădi libertatea și leza demnitatea.

Spre exemplu, libertatea de **exprimare** poate fi lezată de cel ce proiectează un chestionar, prin **tipul** întrebărilor folosite și modul lor de **formulare**. Abuzul de întrebări **închise** (cu răspuns prin DA-NU dar și precodificate închis cu doar câteva variante), îi răpește subiectului anchetei libertatea de a da un răspuns **nuanțat**, ori **altul** decât cele oferite. **Sugerarea** răspunsului (mai ales la modul grosier: „Nu-i așa că ...”) este și ea un atentat la libertatea – și chiar **demnitatea** – omului. La fel ar putea fi interpretată și folosirea, în formularea întrebărilor, a unui limbaj

(specializat ori prea elevat) neinteligibil pentru un mare număr de potențiali subiecți.

Rămânând în domeniul anchetei – mai ales a celei **directe** – putem comite atingeri ale libertății de acțiune, programând interviul la **date, ore, locuri** și cu **durate** incomode. Subiectul acceptă participarea la cercetare în mod voluntar (este un drept fundamental al său) și ca atare operatorul / cercetătorul trebuie să-i ofere maximă libertate posibilă în programarea interviului, să-i provoace un minim deranj și disconfort.

Limitarea șansei de exprimare și acțiune poate să se producă și ca urmare a unor erori de eșantionare, prin limitarea șanselor de selecție în eșantion. Ar putea să apară situații în care grupuri (chiar „minorități” în sens sociologic) să nu fie reprezentate, ori să fie subreprezentate în eșantioanele supuse cercetării. Fie că este vorba de categorii etnice, sexuale, comunități locale, grupe de gen ori vârstă, grupuri ocupaționale etc., insuficiența lor reprezentare constituie în fond o limitare a dreptului de exprimare. Și aceasta poate fi interpretată ca lipsă de respect pentru demnitatea acestor grupuri, care resimt că opiniei și acțiunilor lor nu li se acordă importanța corespunzătoare.

Respectarea demnității, menajarea ei, înseamnă a recunoaște, în primul rând, dreptul la **opinie**. De aceea, orice încercare – evidentă ori disimulată – de a obține un anumit răspuns, de a sugera, influența sau corecta opinia subiectului, poate fi interpretată de către acesta ca o lezare a demnității sale. Precauții în acest sens trebuie să-și ia sociologul și privind **modul** în care realizează o observație, interviu ori experiment.

Conduita de respect a demnității trebuie să-l rețină pe un observator de a perturba mediul observat, de a se erija în sfătuitor ori în conducător, de a dezaproba obiceiuri ori tradiții, de a face aprecieri negative față de acțiuni ori persoane etc.

Într-un interviu (chiar de tipul, rar folosit, de „interviu sever”), eventualele atenționări asupra necesității seriozității răspunsurilor, ori a necesității ca ele să nu fie contradictorii, trebuie făcute cu tact și politețe, fără ironii și sarcasme.

În eventualitatea unor interviuri **colective** (spre exemplu, cele de tip „focus”), respectul se cere manifestat față de toți participanții, acordându-le un tratament egal, nediscriminatoriu.

Respectul libertății și demnității cere ca față de toți cei incluși într-o cercetare, să avem aceeași atitudine,

indiferent de statusul (poziția), profesia, sexul, vârsta, funcția, averea unora ori altora. Dacă se constată că **acordăm** aceeași atenție opiniei lor, indiferent de poziție sau nivel de studii, subiecții vor constata că îi respectăm și le asigurăm șanse egale de exprimare.

Opțiunea democratică

Acționând între oameni, sociologul trebuie să-și bazeze întreaga activitate pe **valorile** fundamentale ale **democrației: respectul** față de semenii, **corectitudinea** în relațiile interumane, capacitatea de **cooperare** și **comunicare** interpersonală, **spiritul de echipă** etc.

Fie că este vorba de persoane, grupuri ori comunități, sociologul trebuie să promoveze **respectul reciproc** și **înțelegerea reciprocă** a acestora. La nivel individual (al persoanei), poate fi vorba de respectul reciproc dintre soț – soție, bărbat – femeie, șef – subaltern, profesor – elev, cetățean – ales, producător – consumator, român – persoană de altă etnie etc.

Bineînțeles că nu se va promova respectul reciproc între escroc – escrocat, tâlhar – victimă, agresor – agresat ș.a.m.d., aceste „cupluri” excedând normalitatea.

La nivel de grup și comunitate, poate fi avută în vedere înțelegerea și respectul dintre celibatari și căsătoriți, heterosexuali și homosexuali, alegători și aleși, manageri și personal angajat, români și maghiari etc.

Toate aceste persoane ori categorii au și caracteristici specifice, interese diferite de ale altora, comportamente deosebite, moduri de gândire și acțiune care pot fi nu doar distincte, ci și contrare altora.

Sociologul trebuie să **evite favorizarea** unora în defavoarea altora, el va trebui să se mențină într-o poziție echidistantă. Cu toate resursele disciplinei ce o practică, va trebui să ofere în mod **nediscriminatoriu** cunoștințele și experiența sa pentru a asigura **înțelegerea și acceptarea** reciprocă.

Câteva exemple:

- o cercetare de sociologia **familiei** (despre obligațiile partenerilor, diviziunea muncii în gospodărie, statutul în muncă al femeii etc.) poate ocaziona conștientizarea egalității privind drepturile și responsabilitățile, poate clarifica eventualele tensiuni generatoare de conflict;
- într-un conflict de **muncă**, o cercetare corect făcută și prezentată, poate oferi **ambelor părți** informația

pertinență despre așteptările, intențiile, posibilitățile fiecăruia;

- într-un conflict **interetnic** (între români și rromi, spre exemplu), pot fi puse în evidență prejudecățile, autostereotipiile, stereotipiile, mecanismele de discriminare și reacțiile la discriminare etc., clarificarea autostereotipiilor (reprezentări despre sine) a componentelor fiecărei etnii și compararea lor cu stereotipiile (reprezentări despre ceilalți), pot fi de natură să conducă la adoptarea unei strategii de conciliere, de compromis.

În situațiile de **conflict**, sociologul trebuie să **evite a fi instrumentul derulării** acestuia și să invite la soluții **pozitive, constructive**. El va putea sesiza ce „atitudini pregătitoare” pot agrava conflictul și care favorizează compromisul.

De asemenea, el va putea conștientiza părțile ca, ori de câte ori este posibil, metodologia abordării conflictului să fie stabilită **înainte** ca el să se producă, să nu-și propună cu orice preț stabilirea unui vinovat, să se abandoneze metodele de rezolvare a conflictului care s-au dovedit ineficiente etc.

Prin aceste contribuții, sociologul devine un element activ al negocierii bazate pe valorile democrației și utilizând metode constructive.

Opțiunea pentru neutralitate axiologică și obiectivitate

Aceasta este, în fond, echivalentă cu **supremația adevărului științific**, pe care în nici o situație și pe nici un considerent, sociologul nu trebuie să o subordoneze vreunui angajament valoric. Asemenea **angajamente** ar putea fi ideologia unui partid, interesele unei organizații economice, cerințele unui trust mass-media, interesele unui segment al comunității locale, interesele unui organ central sau local al puterii etc.

Dacă ar ceda unor asemenea influențe, dacă nu s-ar plasa **echidistant** față de toate ideologiile, grupurile ori comunitățile cu care vine în contact, sociologul ar renunța la adevăr ca valoare supremă.

„Ajustările” adevărului științific ca urmare a acceptării **ingerințelor** politice, ideologice și partidiste în munca sociologului, se vor exprima prin prezentări **subiective, interesate și partizane**.

Probabil că exemplul cel mai ușor de înțeles îl oferă sondajele politice, barometre de opinie publică.

De la operația eșantionării, în care poate fi compromisă **reprezentativitatea** (prin eșantion „intenționat” ori subreprezentare a unor categorii sociale, profesionale, etnice etc.) și până la manifestarea „anticipațiilor operatorului” (de structură – atitudine, de rol, de probabilitate), adevărul poate fi considerabil – și presupus intenționat – distorsionat.

Că un asemenea scenariu nu este unul pur ipotetic, o dovedește situația sondajelor realizate în campania electorală în anul 2000. Devenise suficient de evident faptul că sondajele realizate de diferite firme de sondaj (în special de „Biroul de cercetări sociale”, dau rezultate favorizând neplauzibil anumite partide ori coaliții politice. Cine a participat la furtunoasa dezbatere pe această temă, la primul Congres Național de Sociologie și Asistență Socială (14-16 decembrie 2000), nu are dubii în această privință.

Deși acest lucru nu garantează în sine neutralitatea axiologică, am opina că, ar fi preferabil ca sociologii angajați la firme de sondaj ce au ca preocupare prioritară sondajul politic, să îndeplinească condiția ce funcționează și pentru magistrați, aceea de a **nu** fi înregimentați politic.

Declararea angajamentului social

Sociologii pot lucra în învățământul liceal ori superior, sau ca angajați ai unor agenți economici de stat ori privați, sau angajați cu contract de diverse grupuri ori comunități etc.

Dacă în unele dintre angajamentele mai sus amintite, situația este evident transparentă și fără echivoc (în învățământ, de pildă), situațiile ce-l privesc mai ales pe sociologul practician, cer o clară specificare a **condițiilor deontologice ale angajării**.

Astfel, trebuie declarate în mod **explicit** atât **angajatorul** (firmă, organizație, grup, comunitate, sponsor) și implicit **sursa** de finanțare.

Pot exista situații în care, acceptarea de contracte, burse, subvenții, convenții etc., să fie **condiționată** într-un mod care să implice încălcări ale Codului deontologic. În asemenea situații, deontologia profesională îl obligă pe sociolog să **refuze** asemenea condiționări implicând abateri deontologice. Cine parcurge lista beneficiarilor de burse acordate de anumite fundații, ar putea constata predilecția acestora spre candidați cu o anumită opțiune politică, iar prestația ulterioară a foștilor bursieri, poartă marca unei activități partizane.

Un partid, o firmă sau un grup care comandă o cercetare, poate condiționa publicarea selectivă a rezultatelor ei, ori poate condiționa publicarea rezultatelor ajustate și/sau parțiale ale sondajului. La fel, poate bloca publicarea unor rezultate care îi sunt defavorabile, sau poate condiționa însăși metodologia cercetării etc.

În toate asemenea situații, sociologul trebuie să încerce modificarea solicitărilor angajatorului, astfel încât ele să devină compatibile cu deontologia practicării sociologiei, iar în cazul în care acest lucru nu este realizabil, să refuze / evite asemenea angajamente.

Acceptarea unui angajament trebuie să permită și **influențarea** angajatorului spre adoptarea de comportamente **democratice**, evitând agresiunea, violența ori manipularea. Spre exemplu, sociologul ar putea **el** să condiționeze efectuarea unei cercetări privind un conflict social, de folosirea rezultatelor sale în mod democratic (pentru ambele părți) și **nu** manipulator. O soluție pentru împiedicarea folosirii unilaterale (doar de una dintre părți) a informației oferite de sociolog, deci de a evita situația în care cunoștințele teoretice și cercetările sociologului să devină un instrument de manipulare, este **difuzarea largă**, punerea la dispoziția tuturor a acestora.

Opțiunile valorice personale

Este dreptul **inalienabil** al sociologului de a avea – ca orice om – **opțiuni valorice proprii**, deci și **angajamente** ideologice și politice decurgând din aceste opțiuni valorice.

Opțiunile în cauză pot să se refere:

- la (ne)credința **religioasă**: credincios – în diferite grade – ori ateu / liber cugetător; adept al unei religii monoteiste, al unui cult ori al unei secte etc.;
- la opțiuni **ideologice**: adept al unei ideologii conservatoare, liberale, social democrate, socialiste, comuniste, reformiste, rasiste, naționaliste, feministe, pacifiste, ecologiste etc.;
- la un **angajament politic**: simpatizant sau membru / activist pentru un partid conservator, liberal, democrat, republican, creștin-democrat, social-democrat, socialist, naționalist, religios; de dreapta, de centru, de stânga ori extremiste etc.

- **diferite** alte opțiuni: de filantrop, de militant pentru pace, pentru drepturile omului, protecția copiilor, salvarea unei specii animale amenințate cu dispariția, împotriva apartheidului, pro sau contra unor personalități ori grupuri, pentru democrație, în favoarea unor comunități etnice ori rasiale ș.a.m.d. Asemenea opțiuni vizând scopuri punctuale, **se combină** de regulă cu cele ideologice, politice și chiar religioase.

Problema ce se naște este aceea dacă **dreptul** la opțiuni personale nu contravine principiului neutralității axiologice și obiectivității.

Ca și în alte situații, rezolvarea este de tipul „și - și”: adică, dreptul la opțiuni valorice **nu trebuie să diminueze / anihileze** neutralitatea axiologică. Altfel spus, sociologul trebuie să facă eforturi pentru ca opțiunile proprii **să nu marceze**, să nu determine ori să nu influențeze, **felul în care el își exercită profesia**.

În acest scop, **Codul deontologic recomandă** (C.D.S., I A 7):

- ca sociologul să expună explicit **baza rațională** a opțiunilor sale. Să explice deci, de ce rațiunea îi

spune că ideologia în care crede este superioară și preferabilă altora, de ce crede că partidul al cărui simpatizant este acționează mai corect și mai eficient ca altele, în virtutea căror trăsături și calități consideră o anumită personalitate ca fiind cea mai indicată pentru o anumită funcție ș.a.m.d.

- în același timp, sociologul trebuie să expună **la fel de explicit** și argumentația rațională a unor opțiuni valorice **alternative**. Să explice deci, că pe lângă ideologia al cărei adept este, există și altele ce au și ele ca argumente raționale, următoarele .... Ori, că și programele altor partide conțin obiective de genul ..... ori asemănătoare ..... motivate de considerente ca ..... . Ideea de bază este de a nu prezenta ideologia, adeziunea la o formațiune politică, religia, obiectivul etc. pentru care optezi, ca fiind **singura** (singurul) sau singura **rațională / corectă**;
- să recunoască și să prezinte faptul că, pe lângă **criticile ce le face el altor opțiuni**, există și **criticile altora** față de opțiunea valorică proprie. Deci, nu prezintă ideologia – să zicem liberală –

ignorând că și ea este criticabilă și criticată de alții, nu prezintă economia de piață ca fiind doar avantajoasă și ignorând criticile ce i se aduc, nu ridic în slăvi virtuțile economiei planificate ignorând disfuncționalitățile ei ș.a.m.d.;

- să fie de **bună credință** în analizele și prezentările mai sus amintite, să nu îndeplinească, doar ca gest formal, aceste cerințe;
- este recomandabilă expunerea deschisă și cu bună credință a **propriilor îndoieli**, a elementelor echivoce, nesigure, ambigui conținute de propriile-i opțiuni.

Este, deci, preferabil să recunoști tu însuși ca sociolog că personalitatea publică pe care o preferi are anumite scăderi, trăsături negative; că programul partidului căruia îi aparții, conține o prevedere neadecvată, că acțiunile la care trebuie să participi au consecințe negative, ori că sunt ineficiente etc. Un exemplu: nimeni nu îl poate împiedica pe un sociolog să aparțină unei secte religioase legale, dar dacă în cadrul acesteia este interzisă o anumită medicație sau transfuzia de

sânge, el poate recunoaște că interdicțiile în cauză, pun în pericol sănătatea sau chiar viața eventualului bolnav;

- o ultimă recomandare: dacă apar dispute cu alți specialiști, ele trebuie desfășurate în spirit **colegial, al onestității și respectului.**

Trebuie evitat deci ca „dialogul” să fie unul „al surzilor”, ca cei în cauză să manifeste sindromul de „depozitari absoluți ai adevărului”, să fie evitat negativismul și criticismul, disputa dovedind respect reciproc și pentru public.

CAPITOLUL III

RESPONSABILITATEA ȘI RESPECTUL PENTRU DREPTURILE POPULAȚIEI CERCETATE

Implicații și efecte. Protecția anonimatului și intimității. Protecția față de riscuri. Dreptul subiectului de a fi informat. Protecția în experimentele sociologice. Respectarea voluntariatului. Evitarea abuzului de poziție profesională. Respectarea intereselor persoanelor și grupurilor

Repetăm mereu că sociologia se practică **între, cu și pentru** oameni. Toți aceștia au drepturi – atât **individuale** (ca persoane), cât și **colective** (ca grupuri, colectivități etc.).

Asupra oamenilor, acțiunea sociologului poate avea efecte, atât unele pozitive cât și efecte negative.

Să exemplificăm eventualele efecte **pozitive**:

- ✓ prin însăși cuprinderea în cercetare, persoana dobândește un plus de **informație**, fiind pusă la curent cu intenția / desfășurarea investigației. Li se

explică membrilor unei populații ori eșantion, care sunt obiectivele, ce proces / fenomen se supune analizei, eventual în virtutea cărei (căror) ipoteze, este posibil ca ulterior să aibă acces la unele rezultate etc.

Dacă ești inclus într-o cercetare **panel** (deci repetată), devii chiar un „specialist” al temei supuse cercetării, prin faptul că devii „cronic atent” la aspectele sale (ceea ce se numește „condiționarea eșantionului”);

- ✓ cuprinderea în cercetare înseamnă și posibilitatea (pe care cei necuprinși nu o au) de **exprimare** a opiniei, de formulare de critici ori sugestii, deci – ca efect – de **influențare** a unor viitoare acțiuni;
- ✓ selecția într-un eșantion poate însemna **confirmarea** ori **creșterea** statusului social.

Dacă extragem un eșantion de scriitori de pe lista („cadru de eșantionare”) membrilor Uniunii Scriitorilor, vom selecționa la hazard și personalități de mare notorietate dar, probabil / posibil și scriitori mai puțin cunoscuți, sau chiar necunoscuți marelui public.

Dacă realizăm o cercetare privind activitatea de cercetare științifică și folosim drept cadru de eșantionare lista posesorilor titlului de „doctor în științe”, situația va fi probabil, similară: vom selecta și mari personalități în știință, dar și doctori în științe cvasi-necunoscuți.

Exemplele pot fi multiplicat dar credem că ideea este deja destul de clară: a fi selectat într-un asemenea eșantion, **certifică** faptul că **ești** „scriitor”, „om politic”, „actor” ș.a.m.d. Iar pentru cei în poziții de oameni mai puțin cunoscuți, înseamnă și o **creștere** a prestigiului **informal**. Ei vor putea afirma că „mi s-a cerut părerea (ori, eu am vorbit) în numele scriitorilor, oamenilor de știință, actorilor, oamenilor politici ....”.

Alături de asemenea – ori alte – efecte pozitive, acțiunea sociologului poate implica și eventuale efecte **negative**:

- ✓ posibila reacție de frustrare a celor neselectați în eșantioane. Un scriitor celebru, un om de știință de renume internațională, un sportiv multiplu medaliat etc., pe care hazardul nu i-a inclus în eșantionare, ar putea avea reacții de genul: „și-au format părerile

după opinia unuia care nici el nu știe cum și de ce a ajuns scriitor, om de știință, sportiv de performanță...”;

- ✓ cazul invers este cel al reacției negative **de a fi supus cercetării**, dacă ea se poartă asupra unor fenomene indezirabile, de devianță, antisociale, ori doar penibile și neplăcute: furt, consum de droguri, viol, sărăcie, divorț, dezintegrare familială, analfabetism, prostituție etc.

În asemenea cazuri (teme), poate apare reacția de tipul „de ce tocmai pe mine (pe noi)?” din partea celor ce au sentimentul că devin persoane (ori grupuri) „țintă”. Ei pot conștientiza includerea în cercetare ca pe o stigmatizare, ca o certificare a apartenenței la grupuri sau la acțiuni indezirabile, condamnabile;

- ✓ efecte negative pot constitui și **riscurile** implicate de cercetările sociologului, asupra cărora vom reveni mai amănunțit;
- ✓ implicații negative pot constitui și elementele de **disconfort** provocate de cercetare: oboseală, durate, programări, reveniri, consum de timp și chiar de bani etc.

Un alt aspect este acela că „intervenind activ în relațiile sociale, sociologul poate **afecta neintenționat configurația acestora** într-o direcție indezirabilă pentru el ca persoană, cât și pentru comunitatea sociologilor pe care o reprezintă” (C.D.S., I B; s.n.).

O expresie a unei asemenea modificări a relațiilor, ar putea-o reprezenta trecerea de la o stare de **armonie** la una de **tensiune** și **conflict**, de la o **organizare** la **dezorganizare**, de la un **climat** normal la unul necorespunzător.

În consecința unor exemple anterioare, putem presupune că într-o colectivitate, relațiile existând până la data efectuării cercetării pot fi modificate de faptul că unii sunt selecționați pentru aceasta, iar alții nu. Fie că cei selecționați sunt considerați avantajați, fie că pot să se considere dezavantajați, între cele două categorii pot apare tensiuni.

În cadrul unui experiment sociologic în care există un grup **experimental** și unul **martor**, pot apare conflicte între acestea, fie că experimentul avantajează grupul experimental (prin condiții mai bune, spre exemplu), fie că îl dezavantajează (dacă are ca obiect privarea de condiții necesare / favorabile).

În fine, în cadrul acestor generalități introductive, putem lua în calcul și posibilitatea ca activitatea sociologului „să implice **puternice conflicte de interese**, probleme legate de echitate, corectitudine și morală” (C.D.S., loc.cit., s.n.).

Dacă relațiile cu **angajatorul și beneficiarul** nu sunt corecte, dacă legăturile cercetătorului cu firmele din **media** (ziare, posturi de radio și de televiziune, edituri), cu instituțiile **statului** sau cu **partidele** politice, devin nedeontologice, acest lucru se răsfrânge atât asupra lui ca individ (reacții negative, blam), cât și asupra comunității sociologilor (neîncredere, suspiciune, acuzații de partizanat etc.).

Protecția anonimatului și a intimității

Dreptul la anonimat este necondiționat, iar obligația de a-l respecta revine nu doar sociologului – cercetător, ci **tuturor** celor ce pot fi implicați: operatori, studenți, statisticieni, funcționari, codificatori, alți sociologi cu acces la documentele cercetării etc. **Responsabilitatea** asigurării anonimatului revine sociologului – coordonator al cercetării.

Anonimatul **formal** caracterizează imensa majoritate a cercetărilor sociologice. În anchete, observații, documentări, experimente etc., nu se cere înregistrarea **numelui** subiecților. Suntem chiar surprinși de faptul că am văzut recent chestionare – fluviu ale unor firme de sondaj, în care, de la început, se cere înregistrarea numelui și adresei subiecților!

În mod formal, numele este necesar doar în **sociometrie** (trebuie să știi cine pe cine preferă ori respinge) și în unele **studii de caz**. Dar și în asemenea cazuri, se respectă anonimatul prin faptul că, în sociograma ce vizualizează relațiile interpersonale, subiecții apar doar cu **simboluri** (litere sau cifre).

Bineînțeles că **nu se pune** problema anonimatului în anumite situații: când este vorba de **persoane publice** (când ele sunt subiecți pentru observație sociologică, interviu, studiu de caz), ori când se face analiza de conținut pe un **document public** (pe discurs electoral, declarație publică, act oficial etc.).

Dar chiar asigurat formal, anonimatul poate fi suspectat de către subiect de a nu fi un anonimat **real**.

Sunt posibile asemenea situații când:

- operatorul de interviu se prezintă la domiciliul (ori la întreprinderea) subiectului, explicându-i că a

- „căzut” într-un eșantion. Deși îi poate chiar arăta că nu i se va cere și înregistra numele, subiectul, care știe că acesta este cunoscut, se poate teme că operatorul îl va nota **după** terminarea interviului.
- anumite caracteristici corespund la **doar câteva** persoane incluse în cercetare, cei în cauză temându-se că vor fi ușor identificabili. De exemplu, dacă într-un eșantion au fost extrași doar doi – trei bărbați (ori femei), ori persoane foarte vârstnice, ori cu studii superioare, ori actori, poate exista suspiciunea că nu este asigurat real anonimatul.
  - titularii unor caracteristici **unicat** (funcția, spre exemplu: ministru, primar, director, rector, președinte al .... etc.), sunt cvasi-convinși că, deși nu li se notează numele, anonimatul real nu există.

Consecințele suspiciunii de **neasigurare** a anonimatului pot fi:

- **refuzul** participării la cercetare, motivat fie disimulând neîncrederea („lipsă de timp” etc.), fie motivat direct prin neîncredere;

- creșterea numărului de **nonrăspunsuri**, mai ales în situații – ca la ancheta prin poștă – în care ele nu pot fi evitate / contracarate;
- creșterea numărului de răspunsuri **oportuniste, formale, dezirabile** social, **neutre** ca sens; prin aceasta poate crește și **uniformitatea** răspunsurilor.

Soluția evitării unor asemenea neajunsuri o reprezintă câștigarea încrederii, a convingerii subiectului că nu este în intenția cercetătorului să-l identifice și să-l expună la riscuri.

În același timp, metodologia utilizată (de la eșantionare, la întocmirea instrumentelor, la caracteristicile personale înregistrate), trebuie să sprijine asigurarea confidențialității.

Vom mai remarca faptul că nu toate **tehnicele** (metodele) folosite asigură șansă egală pentru anonimul. Șanse mai mici oferă analiza **documentelor personale, studiul de caz, experimentul** sociologic, testul **sociometric, interviul „față în față”** etc.

Iar șansele de asigurare a anonimului sunt mai mari în ancheta prin **poștă**, ancheta cu completare colectivă,

documentare din surse scrise **nesociologice**, ori pe alte surse ș.a.m.d.

Protecția față de eventualele riscuri

„Inițiatorii cercetării trebuie să ia în considerare cu toată grija posibilele riscuri pe care subiecții le-ar avea ca urmare a participării lor la cercetare” (C.D.S., I B 3). O formă principală a acestei protecții este condiția pentru sociolog a **obținerii consimțământului** din partea celor cuprinși în cercetare. Chiar dacă riscurile implicate nu depășesc normalul (riscurile vieții de zi cu zi), chiar dacă ele sunt moderate, consimțământul subiectului trebuie obținut. Și indiferent de **natura** și **amplimea** riscului, subiectul trebuie informat de existența lui.

Drepturile subiectului sunt **interdependente** iar **protecția** lor are elemente comune. Vorbind despre anonim, vorbim și despre riscuri, vorbind despre consimțământ, atingem și problema voluntariatului ș.a.m.d.

Despre ce **riscuri** poate fi vorba? Le putem clasifica, după **natura** lor, în riscuri fizice, psihice, sociale și materiale:

- riscuri privind starea **fizică**: disconfortul, oboseala, stressul, modificări ale unor funcții ale organismului etc. Apariția „oboselii de interviu”, după o anumită durată a acestuia, stressul provocat de concentrarea cerută de răspunsurile la un interviu, ori de completarea unui chestionar, oboseala provocată de căutarea unor documente personale, modificările provocate funcționării organismului în cadrul unui experiment care are ca obiect fie privarea (de un aliment, cafea, băutură etc.), sau dimpotrivă, consumul lor în exces etc., pot fi tot atâtea exemple;
- riscuri de natură **psihică**: neliniște, anxietate, teamă tulburări de personalitate, tulburări de comportament, irascibilitate, insatisfacție, aflarea despre sine ori despre alții a unor lucruri ce nu s-ar dori aflate (mizerie, boală, disperare, delațiune), disconfortul provocat de nevoia de a-ți aminti lucruri pe care ai vrea să le uiți (decese, boală, divorț, eșec, accident, calamitate) etc. Spre exemplu, o cercetare care are ca obiect reacția în fața unor calamități (cutremure, inundații, incendii etc.), va fi stresantă psihic pentru cei a căror familii au pierdut, în asemenea ocazii, vieți omenești și / sau bunuri materiale importante;

- riscuri de natură **socială**, ale relațiilor interpersonale: blam, critici, nepromovări, sancțiuni, opinie publică defavorabilă, expunere la bârfe, colportarea de neadevăruri, discriminări, ostracizări etc. Asemenea riscuri sunt posibile dacă alte condiții (anonimatul, intimitatea, confidențialitatea) nu au fost asigurate. Spre exemplu, subiectul unei anchete declară lucruri ca: nu a votat la referendum, a consumat droguri, a dat mită, a comis un adulter, a întreținut relații homosexuale, are un director incapabil, i s-au solicitat favoruri sexuale, și-a trădat un prieten, a fost informator al poliției, colegii de serviciu sunt niște mitomani etc. etc.

Dacă asemenea lucrări nu rămân strict confidențiale, dacă nu se „topesc” în medii statistice, dacă se poate face totuși legătura între individ și opinia declarată, reacția cea mai moderată a comunității / colegilor, va fi una de neplăcută surpriză, critică și blam colectiv;

- riscuri de natură **materială**: timp și chiar bani consumați (ori necâștigați) ca urmare a participării la cercetare. Un interviu ori o completare de chestionar poate dura, mai ales în cazul unor chestionare „mamut”, programarea unui interviu poate încurca

activitățile subiectului (anulează ori amână o vizită, participarea la un spectacol artistic sau sportiv, practicarea unui hobby etc.), în timpul în care subiectul este implicat în cercetare, ar putea îndeplini o activitate aducătoare ori compensatoare de câștig etc.

Ca **amploare**, putem clasifica riscurile în: **neglijabile**, **medii** și **mari** (grave). Ele țin mai ales de **tema** cercetării și **metoda** aleasă pentru realizarea ei.

Temele de mai mare **vizibilitate** și **responsabilitate** (șomajul, profesia, aspirațiile, diversele preferințe, nașterea, căsătoria, schimbarea opțiunii politice etc.), implică mai puține riscuri. Dar temele **mai puțin** vizibile și reprobabile (șantajul, escrocheria, violul, incestul, homosexualitatea, delațiunea, corupția, drogurile etc.), pot implica riscuri mai mari.

În privința **metodelor**, folosirea celor **extensive** caracterizate prin **cuprindere mare** și **intervenție redusă** a cercetătorului în universul investigat (metoda anchetei, spre exemplu), comportă riscuri **mici**.

O anchetă pe un eșantion de sute de subiecți, realizată prin chestionar expediat prin poștă, asigură cel mai bine anonimatul, ca și includerea faptului / opiniei

individual(e) într-o medie rezultând dintr-un mare număr de cazuri.

Pe când, în cazul metodelor **intensive** (de exemplu, experimentul, studiul de caz) în care **cuprinderea este redusă și intervenția** (în manipularea variabilelor) **mare**, și riscurile sunt mai mari.

Prin însăși esența sa, „studiul de caz” este redus ca număr, ori dacă se constată că 90-100% din cazuri (care sunt doar câteva ca număr) au o anumită intenție, ori atitudine, ori opțiune etc., expunerea la riscuri este mai mare.

Dreptul subiectului de a fi informat

De data aceasta, vom cita integral paragraful în cauză din Codul Deontologic al Sociologilor:

„În orice situație, dar mai ales atunci când cercetarea are ca obiect aspecte ale vieții personale, intime, sau când informațiile culese pot crea pentru subiectul investigat riscul unor efecte neplăcute, cercetătorul trebuie să informeze explicit **de la bun început** subiectul cercetării în legătură cu tipul de informații care vor fi culese, cât și cu privire la **scopul general** al cercetării. **În nicio împrejurare** cercetătorul nu trebuie să **inducă în eroare** asupra **temei și obiectivelor** cercetării. Se recomandă ca, **înainte sau**

după terminarea investigației, subiecții investigați să fie **cât mai amănunțit** informați despre **obiectivele** cercetării, principalele **ipoteze** și **modul** în care datele vor fi utilizate” (C.D.S., I B 3, s.n.).

Cele 12 rânduri ale acestui paragraf, conțin și cerințe cu care suntem întru totul de acord, dar și unele față de care avem rezerve, acesta fiind de altfel, motivul citării integrale și al sublinierilor noastre.

Să ne sistematizăm punctul de vedere, formulând câteva întrebări și răspunzând la ele.

- **Trebuie** subiectul informat? Este acesta un **drept** al său? Răspunsul: este un drept ce trebuie respectat **necondiționat**.
- **Când** să se ofere această informație? Răspunsul: **înainte** de desfășurarea investigației. Explicarea, în mare, a obiectivelor are și rolul de **luare de contact**, de câștigare a **încrederii**, de asigurare a **cooperării** din partea subiectului. Asemenea lucruri nu se pot obține dacă vom explica obiectivele, ipotezele, folosirea datelor etc., **după** realizarea cercetării. Vor exista situații în care subiecții pot afla **după** cercetare, principalele ei rezultate. Spre exemplu, cei ce sunt cuprinși în eșantioanele naționale pe care se realizează **Barometrul opiniei publice**, află din

presă rezultatele-i sintetic prezentate. Dar sociologul poate comunica principalele rezultate și în mod direct, pentru cei vizați (întreprindere, școală, comunitate, grup etc.).

- **Ce și cât** trebuie să conțină informarea subiecților? Aici formulăm rezervele noastre, mai ales în privința sintagmei „... **să fie cât mai amănunțit informați** ...”.

Recunoscând **dreptul** la informație, **obligatia** cercetătorului de a o asigura și **excluzând** orice inducere în eroare, opinăm că informarea trebuie făcută „în mare”, cu informațiile **esențiale**.

Vom informa deci despre **obiectivul general**: „întreprindem o cercetare privind coeziunea în grupurile de muncă ...” (ori privind: cauzele șomajului, condițiile formării profesionale, cuprinderea în învățământ a copiilor, relația motivație – performanță, mecanismele de protecție specială...ș.a.m.d.). Eventual, vom spune că „aceasta este tema principală ... în jurul căreia se grupează și altele de interes”.

La fel, vom informa cu modul **principal de utilizare** a datelor rezultate: „ele vor fi puse la dispoziția ..... (primăriei, companiei, prefecturii, guvernului, partidelor, fundațiilor, agenților economici etc.), pentru îmbunătățirea ...”. Nu are

sens să-l informăm pe subiect că, pe baza cercetării la care îl solicităm să participe, se va obține – în subsidiar – un doctorat ori se va publica o carte, dacă și asemenea scopuri există.

O rezervă majoră o formulăm în legătură cu **ipotezele**. Ele orientează cercetarea și sunt formulate de regulă la modul „dacă X, atunci Y”. Exemple: „dacă grupul are mulți membri, atunci numărul relațiilor interpersonale va fi mare”; „dacă pregătirea profesională este ridicată, atunci și performanța este superioară”; „dacă performanța este ridicată, atunci și satisfacția este superioară” etc. Enunțul concluziv poate fi sugerat și prin termeni relaționali ca: „determină”, „cauzează”, „probabil”, „conduce la”, „cu cât ... cu atât ...”, „produce”, „variază”, „influențează”, „corelează” etc.

Problema este că prin formulare (enunț supozițional și enunț concluziv), ipoteza poate fi **pozitivă, acceptabilă** și chiar **flatantă** pentru subiect.

Spunându-i unui om că l-ați selecționat în eșantion în virtutea ipotezei că „pregătirea superioară asigură performanță superioară” ori că „prestigiul în comunitate influențează favorabil opinia colectivă” etc., el nu se va simți, probabil, deranjat. Putem conveni la faptul că, în

asemenea cazuri, ipoteza de **bază** (nu toate ipotezele) pot fi comunicate.

Dar sunt cercetări în care a comunica peremptoriu ipoteza, poate avea efect negativ, poate chiar duce la **refuzul de a participa**. Să ne imaginăm ce reacție poate avea un subiect căruia îi comunicăm că ipoteza cercetării este de genul: „alcoolismul și bolile psihice duc la viol” (ori la crimă, incest, sinucidere), ori „lenea și lipsa calificării conduc la șomaj”, ori că „șomajul duce la hoție” ș.a.m.d.

În cercetări cu ipoteze de acest fel, considerăm preferabil ca ele să nu fie explicit comunicate, chiar dacă din întrebări ele răzbat, ori pot fi intuite de subiect.

Protecția participanților la experimente sociologice

Din paragraful privind protecția față de riscuri, s-a dedus că una dintre metodele de cercetare implicând riscuri mai mari, o reprezintă experimentul sociologic. Acesta constă în **provocarea** unei situații, **manipularea** (modificarea) unei variabile independente (cauză) și constatarea **efectelor** ce se produc. Și, de obicei, acest lucru se petrece asupra unui grup **experimental** a cărui situație este comparată cu aceea a unui grup considerat **martor**, deci cu un grup în care manipularea respectivă nu

se produce, situația rămânând „ca înainte”, „ca de obicei”. Protecția este necesară pentru că un experiment neglijent ori greșit conceput, poate produce transformări negative destul de pronunțate și durabile.

Dar în ce constă, în fond, un experiment, deci în ce poate consta manipularea?

Există câteva variante: **privarea, insuficiența** ori **excesul**.

Privarea înseamnă eliminarea, în situația experimentală, a unui element care, în mod obișnuit, există și care, pentru grupul-martor, continuă să se mențină.

Privarea poate avea ca obiect:

- **Informația.** Să presupunem că experimentul constă în faptul că, o anumită perioadă, subiecții nu au acces la informații (nu au voie să citească ziare, să urmărească emisiunile informative ale televiziunilor, să asculte posturi de radio etc.). Ar urma să constatăm ce modificări de comportament, ce influență are această privare, asupra individului și a relațiilor interpersonale.

- **Certitudinea.** La fel, putem presupune că urmărim prin experiment să constatăm cum reacționează

oamenii în condiții de incertitudine. Putem monta un experiment în care privăm de certitudinea rezultatelor (de exemplu, studenții nu cunosc rezultatele unor lucrări, colocvii, sau examene), în care unora ce închiriază bunuri, nu li se comunică de la început decât volumul aproximativ al chiriilor, ori nu precizăm o perioadă, condițiile unei tranzacții, nu anunțăm perioada unei angajări etc.

- **Timpul:** privarea de pauze în programul de muncă, de timp liber, de distracție, de recreere și de odihnă;
- Privarea de **bani**, de **consumul** unor produse (cafea, alcool, dulciuri, medicamente etc.), sau de condiții (spațiu, căldură, utilități...).

Pe lângă privare – făcută în grade și, mai ales, **durate** diferite – se poate ca experimentul să aibă ca obiect doar **insuficiența** de informare, comunicare, resurse, timp, bani, consum ori condiții.

Din păcate, insuficiența unor resurse – bănești sau materiale – nu cere experimente sociologice, putând fi cercetată prin alte metode, cum ar fi observația ori ancheta. Dacă raportul din septembrie 2003 al Băncii Mondiale,

indică aproximativ 7 milioane de săraci în România ($\approx 29\%$ din populație), orice observație sau anchetă sociologică în rândul pensionarilor, disponibilizaților, beneficiarilor de ajutoare sociale, șomerilor etc., este suficient de lămuritoare.

Se poate experimenta și efectul **excesului**, ori măcar al abundenței, având ca obiect informația, comunicarea, resursele, certitudinea etc.

Un experiment s-ar putea referi la excesul de informație, obligând – spre exemplu – membri ai grupului experimental să vizioneze zilnic minim 10 programe de știri ale diverselor posturi de televiziune. Și ar urma să se stabilească, dacă și în ce măsură, se instalează saturația ori alte efecte ale bombardării cu atâta informație redundantă. Un experiment ar putea urmări efectele vizionării, câteva ore pe zi, a unor filme propagând violența, altul să vizeze obligația de a participa în exces la manifestări publice etc.

Principiul este că, pe lângă faptul că experimentul trebuie conceput astfel încât să evite riscuri mari pentru subiecți, dacă acestea – chiar reduse – nu se pot evita, subiecții trebuie **avertizați** asupra lor.

Cum și pentru experiment funcționează principiul voluntariatului și pentru includerea într-o cercetare cu

această tehnică, se cere consimțământului subiecților. O excepție stipulată în Codul Deontologic, o poate constitui participarea, ca eventuală obligație la experimente, a studenților în științele socio-umane, pentru care participarea este ocazie de învățare.

Voluntariatul subiecților cercetării

Am afirmat de câteva ori, dreptul subiectului de a accepta ori refuza participarea la cercetare. Cu excepția amintită la experiment, acest drept este obligatoriu de respectat și se corelează cu necesitatea obținerii **consimțământului**.

Pot exista și situații în care se poate încerca **fortarea** consimțământului, în care participarea voluntară să fie **stimulată** mai mult sau mai puțin evident. Printre modalitățile în care autenticitatea voluntariatului poate fi afectată, sunt:

- stimularea participării cu **bani**; cunoaștem cazuri în care participarea (spre exemplu, la interviuri de grup „focus”) se face contra unor sume bănești, este drept, destul de modice. La fel, poate fi recompensată participarea la un experiment, includerea într-un eșantion de cazuri etc.

- stimularea participării cu anumite avantaje: zi liberă, modificări de program etc. Spre exemplu, participanților la un experiment li se poate promite o compensație sub forma unui program de muncă diminuat;
- **persuasiune** de tipul „vă va crește prestigiu”, „vă veți face remarcant” etc.;
- **presiuni**, eventuale amenințări de genul: „dacă nu cooperați, vom înștiința conducerea întreprinderii”, „vom face public refuzul dumneavoastră” etc.

Deși asemenea abateri de conduită pot fi puțin numeroase și/sau izolate, sociologii trebuie să fie avertizați asupra lor, pentru a le evita.

Nu vom consacra paragrafe speciale și altor drepturi ale subiecților, drepturi care se cer și ele respectate de către sociologi. Este vorba de faptul că ei **nu trebuie să abuzeze de poziția lor profesională.**

Ca și medicul, ca și psihologul și sociologul află o serie de lucruri (fapte, păreri, atitudini ale subiecților, ori ale colegilor, prietenilor, vecinilor acestora), pe care este obligat să le considere confidențiale.

Sociologul nu are voie să se folosească de ocazia unor cercetări pentru a culege informații ce nu ar putea fi obținute altfel și care să fie puse la dispoziția guvernului, a unor instituții, a unor agenți economici etc.

De asemenea, „sociologii nu trebuie să facă **vreo promisiune**” (C.D.S., I B 7), dacă nu există nu doar **intenția**, ci mai ales, **posibilitatea** de a o realiza. Sociologul poate fi tentat – pentru a obține cooperarea subiectului – să facă promisiuni de genul: „după cercetarea aceasta lucrurile se vor schimba radical...”, „exprimându-vă, toate necazurile dumneavoastră vor lua sfârșit...” etc.

În fine, „**sociologul trebuie să respecte interesele persoanelor și grupurilor**” (C.D.S., I B 8) tuturor celor pe care cercetările sale îi implică. El trebuie să știe și să accepte că „interesele ne modelează comportarea”, că este inutil și greșit să ignorăm interesele. **Interesele** sunt un fel de „etaj superior” al **nevoilor** și se concretizează în **scopuri**.

Conștientizarea faptului că ceea ce ne relatează o persoană este, în fond, expresia scopurilor – intereselor – nevoilor sale, îl ajută pe sociolog să înțeleagă mai bine realitatea.

CAPITOLUL IV

DEONTOLOGIA PREDĂRII SOCIOLOGIEI

**Statusul didactic. Recrutarea și promovarea.
Predarea. Raporturile cu studenții. Raporturile în
comunitatea academică.**

Statusul didactic

Unul dintre domeniile de activitate ale sociologilor îl poate reprezenta **învățământul** liceal și superior. Nu avem nici un dubiu în a considera că aspectele de etică și deontologie profesională se cer realizate și respectate în învățământ, chiar mai mult decât în alte domenii în care poate lucra sociologul.

Și marcăm această cerință – valabilă și pentru cadrele didactice de alte specialități – prin însăși **esența** a ceea ce înseamnă învățământul: **formarea** (instruire + educație) de alți profesioniști.

Se poate spune că dacă un cadru didactic este asistat în activitatea lui (un control, o inspecție), el petrece cu cel ce îl asistă una – două ore, dar cu studentul lucrează unul sau mai mulți ani iar în memoria celui pe care l-a format **va**

rămâne toată viața. Și nu este deloc indiferent ori de neglijat ce imagine vor păstra generațiile de absolvenți în privința dascălilor pe care i-au avut.

Să ne imaginăm că, încălcând deontologia profesională, un sociolog, lucrând în cercetare, își compromite / ratează un demers științific, ori își atrage alte consecințe neplăcute. El va învăța din erori și nu va mai comite derapaje deontologice, cu alte ocazii. Dacă, însă, asemenea lucruri se întâmplă în învățământ, se compromite însăși **formarea** viitorilor specialiști. Un exemplu: dacă studenții au ocazia de a constata că producția didactico-științifică (cursuri, manuale, îndrumătoare, prelegeri, comunicări, articole, cărți etc.) a dascălului lor se constituie, în mare măsură, din însușirea / folosirea, cu încălcarea deontologiei, a produselor altora, vor putea concluziona că acest lucru este normal și permis. Și posibil că vor proceda și ei în același mod. Postura de cadru didactic se asociază cu aceea de **model** și este de sperat că acesta să fie unul cât mai **pozitiv**, demn de a fi urmat.

Un număr de absolvenți ai specializării sociologie lucrează în învățământul liceal, fie predând propriu-zis sociologia (la anumite profiluri), fie fiind titularii unor discipline socio-umane conexe. Ei sunt chemați a respecta

nu doar etica didactică în general (deontologia de cadru didactic), ci și deontologia profesională (sociologică), în măsura în care intervin în activitatea lor asemenea cerințe specifice.

Dar aceste cerințe sunt **mult mai accentuate** pentru cei ce lucrează în învățământul superior, mai ales în condițiile proliferării specializării noastre în multe universități de stat și particulare.

Cerința fundamentală este: „Catedrele și secțiile de sociologie din învățământul superior și mediu trebuie să funcționeze la nivelul standardelor teoretice și metodologice validate pe plan internațional” (C.D.S., II 1).

Din această cerință global formulată, se pot deduce pentru învățământul superior, cerințe referitoare la aspecte ca:

- **recrutarea, promovarea și aprecierea** cadrelor didactice;
- **statutul** specializării;
- modalități și implicații ale **predării**;
- **producția** didactico-științifică;
- **relațiile cu studenții**;
- relațiile în cadrul **comunității** academice.

Recrutarea și promovarea

Pentru membrii corpului didactic, ea se cere realizată exclusiv pe criterii de **valoare** și **competență**, atât **profesional-științifică** cât și **etică**.

Legea nr.128/1997 (Statutul personalului didactic) dă doar câteva criterii: cetățean român, studii, vechime, eventual titlul științific necesar. Legea lasă la latitudinea universităților ca, în virtutea autonomiei universitare, să stipuleze (eventual în Carta universității, sau într-o listă de standarde adoptate de Senat) criteriile de ocupare a funcțiilor didactice.

Pentru ocuparea prin concurs a funcțiilor didactice superioare (profesor universitar și conferențiar universitar), la Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare din Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, există grile de condiții elaborate de subcomisiile de specialitate (științe medicale, tehnice, ale naturii, sociale, economice etc.). Între criteriile impuse pe domeniul de științe, există deosebiri destul de pronunțate. Aceeași Comisie validează și titlurile științifice acordate de comisiile îndreptățite pentru aceasta.

Problema nu este deci atât aceea a lipsei unor criterii, deși îmbunătățirea lor, mai ales prin omogenizare, este încă posibilă. Un argument îl reprezintă și recenta propunere a Conferinței Naționale a Rectorilor privitoare la conferirea titlurilor. Dacă pentru acordarea titlului de doctor în științe „partea originală a tezei trebuie să reprezinte 50-60 %”, înseamnă că încă se acordă titluri pe teze cu o pondere inferioară de originalitate. Ori restul – ponderea în afara „părții originale” – reprezintă preluări din bibliografie, rearanjări, prelucrări ale acestora etc.

La fel, cerința ca „în tezele de doctorat să se menționeze **corect și explicit** sursele bibliografice” (s.n.), indică faptul că acest lucru încă nu se face de către toți cei ce obțin titlul de doctor, ori aceasta reprezintă o gravă încălcare a deontologiei profesionale.

Asemena criterii sunt propuse și pentru titlurile **didactice** (de profesor și conferențiar universitar).

Problema este deci aceea a **respectării** integrale a criteriilor, pentru a evita ca valoarea corpului didactic de predare să fie prea inegală, atât în cadrul aceleiași universități, cât și între universități.

Suntem suficient de realiști pentru a înțelege că nu ne putem aștepta ca valoarea **medie** a corpului de predare să fie foarte ridicată. Dar opinăm că există încă în realitate,

posibilități de promovare la cote de valoare și competență destul de scăzute, care ar fi putut crește dacă ar exista solicitarea unui **interes** și **efort** mai pronunțat.

Să dăm un exemplu: predarea în învățământul superior este încă, în mare măsură, tributară tehnicii didactice numite generic „prelegere”. Dar prelegerea „clasică” poate fi modernizată prin **activizare**, problematizare, dialog. O „prelegere activă” solicită în mai mare măsură studentul, îl incită la studiu pentru a intra în dialog, fortifică atenția, reduce / elimină atitudinea pasivă, reduce drastic efortul de luare, în mod mecanic, a notițelor etc. Noi am publicat, în 1975 (după doi ani de experimentare pe fascicule), un curs de „Psihosociologia muncii. **Note de prelegeri active**”. Din asemenea motive, ne este greu să înțelegem **dependența cvasi-totală** de cursul tipărit, a unei ponderi destul de însemnate a celor ce predau.

Chiar dacă nu pe o structură și pe o manieră modificată în sensul activizării, predarea ar putea fi măcar cvasi-liberă. Faptul că nu există oarecare efort și interes pentru a face aceasta, dovedește că oficial și în masă, nu există **presiune** în această direcție. De aceea, prevederea din Cod potrivit căreia „Catedrele și secțiile de sociologie au

responsabilitatea colectivă de a se asigura că toate cadrele didactice au calificarea necesară pentru a preda disciplinele care le revin și **realizează activitatea didactică la un nivel profesional și moral corespunzător**” (C.D.S., II 2, s.n.), ne pare a fi inegal realizabilă și realizată.

Apreciem că lipsa în realitate, sau nivelul scăzut al **solicitării prin opinie colectivă** din partea universităților, a unei activități **didactice** real superioare, lasă o prea mare marjă de libertate cadrelor didactice cu predispoziție mai scăzută spre interes și efort.

Mai constatăm o **deplasare** (în sensul preponderenței) a criteriilor de promovare în activitatea **didactică**, spre latura **științifică** a activității, ca și o deplasare spre aspectul **cantitativ** al realizărilor.

Înțelegem și susținem ideea cercetării științifice în universități și nu avem nevoie de argumente privind rolul ei „în țările dezvoltate”, „în Uniunea Europeană către care tindem ...” etc.

În opinia noastră însă, universitatea rămâne locul în care prioritar este învățământul, altfel ea s-ar transforma în institut de cercetări. Cercetarea universitară, fie ea de orice volum și recompensată eventual cu mari premii, este o activitate care trebuie să susțină învățământul, să-l țină cât mai aproape de „frontiera cunoașterii”. Oricâtă cercetare

s-ar face în universitate și oricât de strălucite rezultate s-ar obține, ea nu se substituie învățământului! Altfel spus, suntem net împotriva ideii – deseori folosită ca justificare – că dacă facem cercetare notabilă, putem să nu ne ocupăm de studenți în procesul de învățământ, să predăm prost, să nu ne ținem orele, să promovăm pe număr de articole, comunicări și cărți, dar cu tehnica didactică rudimentară și/sau vetustă etc.

Pentru că profesia de cadru didactic este una de **vocație**, de **model**, depinzând de **ce** și **cum** se predă în fața studenților. Nu credem că ar trebui să se acceadă la statutul de profesor, în primul rând în funcție de **numărul**, publicațiilor și al brevetelor de invenții, ca apoi studentul să aibă în fața lui în amfiteatre, un personaj care „nu-și scoate nasul din hârtii” și îi **citește** texte redactate de el însuși sau de alții.

Un aspect deosebit îl reprezintă și acela al **neutralității axiologice în învățământul sociologic** (C.D.S., I A 8). Aceasta înseamnă nu doar neangajarea **instituțională** a universității / specializării, ci și a aceleia a **predării**.

Profesorul de sociologie „trebuie să evite angajamentul valoric, politic și ideologic unilateral și

exclusivist” (loc.cit.). Întregul proces de predare a sociologiei trebuie să se bazeze pe ocazionarea **dialogului** între opțiunile valorice alternative, pe analiza științifică **echidistantă**, pe contactul egal și **nediscriminatoriu** cu diferitele opțiuni valorice.

Aceleași criterii de competență și valoare trebuie folosite și la **evaluarea** „producției” publicistice didactico-științifice a corpului didactic. Și în această privință, trebuie evitate încălcări ale deontologiei prin plagiat, autoplăgiat, publicarea „multiplă”, arogarea disproporționată de merit din eforturile colective, producție de slabă calitate, obsesia preponderenței cantitative (pentru numărul de publicații, nu pentru calitatea lor), publicarea de erori științifice, neindicarea surselor bibliografice utilizate sau semnalarea lor parțială.

Raporturile cu studenții

Implică și ele considerente etice referitoare, în primul rând, la obligația **informării** cu onestitate a studenților în privința **profilului**, a **șanselor** oferite de specializare, caracteristicilor și utilității în cadrul **formării** lor, a diferitelor tipuri de cursuri, a structurii **planului de învățământ** etc.

Studentul trebuie să devină conștient de faptul că se **profesionalizează** într-un domeniu de cunoaștere și acțiune care oferă **posibilități** dar comportă și **limite**.

Sociologia nu trebuie considerată un panaceu iar sociologul nu poate fi depozitarul unor soluții de tipul „rezolvă totul”. A-i prezenta în acest mod lucrurile, înseamnă a încuraja așa numitul „cretinism profesional” (Volkov, 1968/1969). În a sa „Sociologie a științei”, autorul spune că „producția științifică a creat și ea cretinismul profesional al slujitorilor științei – oameni cu o dezvoltare hipertrofiată a unei singure aptitudini intelectuale înguste. Cretinismul profesional nu este câtuși de puțin o etichetă jignitoare, ci un termen care caracterizează un anumit fenomen social /.../ cretinismul profesional reprezintă situația în care, la un individ, este dezvoltată până la limită, până la caricaturizarea monstruos de unilaterală, doar una dintre calitățile general umane, iar celelalte sunt înăbușite, nedezvoltate” (Volkov, p.270).

Interpretând mai temperat formulările din acest citat, vom spune că specialistul **foarte îngust** pregătit, ajuns să creadă că domeniul său este unicul ori cel mai important, ajunge incapabil să înțeleagă, să aprecieze, ori să comunice cu ceilalți. Forțând un exemplu și totodată glumind puțin, este posibil ca „specialistul în cheia

franceză” să îți propună să scoți cartofii cu ea, în timp ce specialistul în calculatoare nu va concepe culesul cartofilor decât folosind calculatorul.

Acesta este unul dintre motivele pentru care „orice decizie privitoare la programele de învățământ, tematicile cursurilor, manualelor, culegerilor de texte, selectării studenților și notării acestora exclusiv pe baza criteriilor profesionale, excluzându-se orice considerent personal sau de natură extraprofesională” (C.D.S. II 8), reprezintă o responsabilitate majoră.

Un **plan de învățământ** are o dublă structură, conținând discipline:

- obligatorii, opționale și facultative;
- fundamentale, de specialitate și complementare.

Un bun dozaj al fiecărei grupe de discipline și cunoașterea de către student a contribuției lor la formarea sa ca sociolog, este o obligație deontologică a cadrelor didactice. Se cere această consiliere cu atât mai mult în condițiile actuale ale măririi numărului (deci și a ponderii ce o au în pregătire) disciplinelor **opționale**. Mai ales că în sistemul de credite, frecventarea unei discipline trebuie să nu fie motivată de criterii ce exced cerințele unei pregătiri

calitativ superioare. Studentul poate **dezechilibra** participarea la disciplinele opționale din motive ca: recunoscuta „lejeritate” (neexigență) a titularului disciplinei, numărul de credite acumulat, prezumția că prin opțiunea sa va fi favorizat de titularul disciplinei opționale, care este și titular al unor discipline obligatorii etc.

Cadrul didactic va trebui să-l sfătuiască pe student spre o alegere cât mai rațională, fondată pe rolul disciplinelor opționale în întregirea pregătirii profesionale, ca și în contribuția la realizarea viitoarelor opțiuni de carieră profesională personală.

Tratamentul asigurat studenților trebuie să fie unul egal, **nediscriminatoriu**. Regula asigurării confidențialității trebuie să împiedice orice cadru didactic să furnizeze date și informații despre studenți, cu excepția celor privind performanțele profesionale.

Cadrele didactice sunt obligate să **ajute** studenții în cercetare și la elaborarea proiectelor, recunoscând public contribuția acestora și evitând orice tentativă de a-și însuși rezultatele muncii lor. Deși publicarea sub semnătură comună (cadru didactic și student) a rezultatelor din lucrări de diplomă nu este, în sine, incriminabilă, opinia noastră este că și ea trebuie evitată.

Apar uneori în sesiuni de comunicări științifice cadre didactice cu 5-10 comunicări, semnate fiecare ca autor prim și având ca autor secundar pe absolventul(a) care a realizat lucrarea de licență / diplomă. Repetăm: un cadru didactic scrupulos față de cerințele deontologice, va evita asemenea modalități de mărire a propriei bibliografii. Și aceasta, în primul rând, pentru faptul că un cadru didactic serios, de valoare, are deja o bibliografie personală pentru care **nu are nevoie** de lucrări efectuate de studenții coordonați. În al doilea rând, procedeul respectiv îl **dezavantajează** pe absolvent, sugerând din start că principala contribuție aparține cadrului didactic, deși studentul (studenta) a **realizat** cercetarea și a **redactat** lucrarea. Dezavantajul este chiar cuantificabil: grilele de promovare stipulează că punctajul pentru o comunicare/ articol, elaborate în colectiv, se împarte la numărul autorilor. Deci punctajul scade pentru absolvent și deseori îl va „urmări” negativ în viitoarea carieră.

Într-o singură situație găsim acceptabilă „semnătura comună” profesor – student / absolvent, aceea în care ea îl **avantajează** pe acesta din urmă. Fie că este vorba de un **transfer de prestigiu** (el va putea afirma „sunt coautorul lui...”, „am semnat împreună cu...”), fie că prin coautorat cei în cauză au ocazia să „intre în lumea bună” a cercetării, să

pătrundă în comunități în care statusul lor de studenți ori de proaspăt absolvenți, i-ar fi împiedicat să acceadă, deocamdată. Și cea mai evidentă dovadă de generozitate este ca profesorul să semneze al doilea, după absolvent, deci să fie autorul secundar.

Cerințele deontologice obligă și la evitarea atragerii studenților în eventuale **conflicte** între cadre didactice ori cercetători. Incitarea studenților împotriva altor cadre didactice cu care ne aflăm eventual în conflict, folosirea lor ca masă de manevră ori de presiune în relațiile tensionate dintre colegi, este, de asemenea, **total inacceptabilă și condamnată**.

În același timp, cei ce predau sociologia trebuie să fie sensibili în privința opiniilor și aprecierilor pe care studenții le fac asupra activității lor didactice. Codul prevede chiar obligația de a lua **sistematic** în considerare opinia studenților asupra desfășurării procesului de învățământ.

În ce ne privește, considerăm că această apreciere trebuie să-și găsească locul (ponderea) în aprecierea anuală a activității cadrelor didactice, lucru stipulat normativ, dar a cărui aplicare trenează de ani de zile.

CAPITOLUL V

DEONTOLOGIA VALORIFICĂRII PRODUCȚIEI SOCIOLOGICE

Deontologia calității de autor. Mulțumirile. „Publicațiile multiple”: autoplagiatul. Combaterea fraudelor. Evaluarea lucrărilor de sociologie

„Sociologii sunt obligați ca în activitatea de valorificare publicistică și practică a cercetărilor întreprinse (concretizată sub formă de cărți, manuale, cursuri, crestomații, volume, articole, conferințe, comunicări etc.) să **respecte normele și reglementările interne și internaționale** privind dreptul de autor și proprietatea intelectuală” (C.D.S., III 1, s.n.).

Ca de obicei, este implicată **instruirea** privind, spre exemplu, felul în care se întocmește o listă bibliografică, care sunt regulile citării ori cum se prezintă un raport de cercetare etc.

Asemenea informații se găsesc în cărțile și cursurile diversilor autori (Moser, Stahl, Chelcea, Rotaru, Zamfir, Vlăsceanu, Maisonneuve etc.) dar este implicată și **educația** profesională, prin precizări de deontologie: ce

încălțări de etică se pot produce în elaborarea unei bibliografii, a unei citări, a prezentării unei cercetări etc.

Deși lucrurile sunt – ca de obicei – interdependente, distincția poate fi totuși făcută.

Câteva exemple:

- ✓ un **tabel** poate fi întocmit cu respectarea celor 10 reguli „tehnice” din literatură, de la titlu, număr, caractere diferite și până la regula tipării întregului tabel, pe cât posibil, pe aceeași pagină. Dar dacă datele trecute în tabel sunt „ajustate”, falsificate, incorecte în fond, instruirea „tehnică” este **compromisă** de abateri deontologice.
- ✓ o **listă bibliografică** poate fi întocmită după regulile instruirii (indicat autorul / autorii, în ordine alfabetică, titlul, anul de apariție, ediția, editura, localitatea etc.) dar dacă este incompletă, ea este viciată deontologic. Dacă autorul unei lucrări oferă o bibliografie consistentă, dar „uită” să includă în ea 2-3 cărți de care s-a folosit cu preponderență, chiar dacă lista este întocmită „ca la carte”, ea implică o gravă abatere deontologică;
- ✓ să dăm și un exemplu „combinat”, în care încălcarea unui element de instruire se **împletește** cu abaterea etică. Să presupunem – cu scop didactic, simplificând

la maximum – că **cităm** dintr-o lucrare în care autorul a scris „Nu putem fi de acord cu ideea că la om, instinctele sunt predominante iar socializarea poate corecta prea puțin această situație”. Pot respecta regulile citării (indic corect autorul, anul, lucrarea, ediția, pagina etc.), în afara uneia: citarea **în context**. Dacă voi încerca să citez: „la om instinctele ...” omițând sintagma „Nu putem fi de acord”, mă voi folosi de citat pentru a ilustra **contrarul** convingerilor autorului, ceea ce este inadmisibil din punct de vedere al deontologiei.

De altfel, nu odată s-au stârnit puternice controverse între cercetători, care și-au întemeiat aserțiunile pe citarea aceluiași autor (uneori, a aceluiași paragraf), citare făcută însă parțial, „rupt” de context.

Deontologia calității de autor

Este o realitate faptul că **numărul** autorilor lucrărilor științifice este în creștere. Acest lucru are și o explicație obiectivă: programele de cercetare complexe obligă la angajarea, în realizarea lor, a unor resurse umane numeroase. Cercetătorul solitar devine tot mai mult o

raritate, cercetarea devenind, prin esența ei, un demers de **echipă**.

În cadrul unei asemenea echipe sunt o multitudine de sarcini de îndeplinit, de la cele esențiale (de cercetare propriu-zisă) și până la cele colaterale, ajutătoare.

Deci, într-o cercetare există un mare număr de sarcini diverse ca: procurarea de fonduri, promovarea intenției, elaborarea proiectului, negocierea contractelor, etapa de teren, asigurarea logistică, prelucrarea informației, analiza, interpretarea, redactarea, prezentarea ș.a.m.d. Dar **nu toți** cei ce îndeplinesc asemenea sarcini pot fi calificați ca auori. O întreagă gamă de funcționari care asigură **condițiile** cercetării, personalul **operativ** de execuție, cei ce asigură **prelucrarea** rezultatelor etc., nu pot revendica această calitate.

Explicând printr-un exemplu mai neobișnuit această idee, Maisonneuve (1999, p.7, apud Lock) scrie: „orice autor trebuie să poată expune public lucrarea publicată. De exemplu, un om de știință merge să-și expună lucrarea la un congres mondial de specialitate. În timpul călătoriei este luat ostatic. Orice persoană care-l poate înlocui imediat pentru prezentarea sa, merită să fie autor”.

În opinia noastră, în multe cazuri, condiția de autor real, nu este îndeplinită de către toți cei ce semnează un articol ori o carte; ba chiar considerăm că, în destule cazuri, nu și-ar putea susține lucrarea primii ei semnatori ! Pentru că între semnatorii de lucrări găsim – chiar pe primele locuri – persoane care fie că sunt **conducători** de unități ori de colective de cercetare (deci doar au supervizat), ori au facilitat **contractul**, fie că au sprijinit **obținerea de fonduri** sau de informații, au asigurat prin relații la edituri, **publicarea** lucrării, au coordonat din punct de vedere **administrativ** etc.

Din ceea ce spunem, rezultă faptul că nu pot avea calitatea de autori:

- persoane ce asigură doar **supervizarea** cercetării, fără a participa **direct** la ea;
- persoane implicate în obținerea de fonduri, în relațiile cu autoritățile ori cu editurile;
- personalul de execuție (în sociologie: operatori de anchetă, codificatori, statisticieni);

Deși calitatea de autor are și note specifice în diferite domenii de știință, se convine în general că: „Autorul trebuie să fi contribuit la următoarele trei faze:

- a) concepere și metodă de lucru, sau analiză și interpretare a rezultatelor;
- b) redactarea articolului sau revizuirea critică cu participare la conținutul intelectual;
- c) aprobarea versiunii finale ce va fi publicată” (Maisonneuve, loc.cit.).

Am spus la începutul acestui paragraf că există o cauză obiectivă a creșterii numărului de autori pe lucrare. Dar există și motive subiective, principalul fiind condițiile promovării academice.

Din cauza faptului că între criteriile promovării universitare se acordă – cum am arătat anterior – o prea mare importanță **numărului** de lucrări, există tentația măririi prin coautorat a listei. Pentru a o contracara, unele universități (Harvard, spre exemplu), au propus **limitarea** publicațiilor din CV la 5 pentru profesor – asistent, 7 pentru profesor – asociat și 10 pentru profesor.

Motiv pentru mărirea numărului de coautori îl pot reprezenta și calculele financiare care „împrăștie” suma unui contract pe mai mulți autori, pentru diminuarea cotelor de impozit; în ceea ce ne privește, îl considerăm motivul cel mai neacceptabil și total exterior activității de cercetare.

Mulțumirile

Cum îi tratăm însă pe cei care au sprijinit, în diferite feluri, efortul de cercetare, fără a putea fi considerați autori?

Lor li se cuvin mulțumiri semn al curtoaziei pentru cei ce au participat intelectual la cercetare, dar al căror aport nu justifică un loc printre autori (Maisonneuve, 1999, p.9). Într-o carte, ele se plasează chiar la început; într-un articol, pot fi plasate fie în subsolul primei pagini, fie la anexe. Persoanele cărora li se mulțumește trebuie citate cu funcția pe care o au, dar în prealabil, se cere obținut consimțământul de a li se menționa numele. Această permisiune pentru nominalizare este necesară deoarece cititorul va presupune că cel căruia i se mulțumește este de acord cu datele și interpretările prezentate. Ori acest lucru nu este întotdeauna valabil.

Mulțumirile exprimate trebuie să fie specifice, precizând explicit contribuția care le motivează. Contribuția în cauză poate fi:

- un **sprijin** administrativ / logistic din partea conducerii (șefi de laborator, de servicii, directori de program etc.);

- **susținere** material-financiară prin sponsorizări, donații, acordări de credite etc.;
- **sugestii științifice** vizând ipotezele, proiectul, critica primei redactări etc.;
- ajutor **tehnic** pentru eșantionare, faza de teren, prelucrare, prezentare.

Ordinea în care se exprimă mulțumirile este, în principiu, aceea a importanței contribuțiilor. Totuși, se practică și o grupare, cele pentru ajutorul tehnic formulându-se într-un paragraf separat al mulțumirilor.

În mod special, am atrage atenția sociologilor care lucrează în învățământ, să includă în capitolul de „mulțumiri” și studenții ce au contribuit – de regulă, ca operatori – la cercetare. Dacă există și posibilitatea retribuirii bănești (dacă cercetarea a avut la bază un contract), cu atât mai bine. Dacă nu, măcar mulțumirile explicite să recompenseze o muncă a cărei calitate specialiștii o pot aprecia.

„Publicațiile multiple”: autoplagiatul

Problema ce o schițăm doar, în acest paragraf, reprezintă un tip de **abatere** (chiar fraudă) care îi preocupă

În alte țări, pe cei ce apreciază producția științifică a diferitelor domenii de cercetare. Și Codul deontologic al sociologilor **ar trebui** să se refere la acest fenomen, dar nu o face.

Să-l cităm pe Maisonneuve: „Nu este admisibilă publicarea aceluiași rezultat de mai multe ori. Această tehnică, așa-zisă a «salamului», nu are decât un scop: creșterea numărului de publicații” (op.cit., p.15).

Există doar câteva cazuri în care o publicare multiplă este justificabilă și nu înseamnă abatere deontologică:

- ✓ când articole sau comunicări sunt **adunate**, din publicațiile în care erau risipite, pentru a constitui o **culegere** ori un volum de opere;
- ✓ când textul se **traduce** în altă limbă. Dar în acest caz se cer asigurate câteva condiții suplimentare: redactorii și cititorii sunt preveniți de faptul că este vorba de o republicare, **prioritatea** primei publicații este asigurată de un termen de cel puțin două săptămâni al publicării în avans, grupul **diferit** de cititori vizat de traducerea prescurtată de obicei, **fondul** de rezultate (date și interpretări) este **menținut**;
- ✓ în situațiile – mai rare – în care este necesară reamintirea unor date pe care noua prezentare le

continuă. Deci o prezentare prescurtată a unei cercetări anterioare, pentru a face comparabilă cu ea, rezultatele unei noi cercetări.

Ceea ce trebuie incriminată este trimiterea aceluiași articol simultan la două – trei reviste, ori înscrierea aceleiași comunicări în sesiuni științifice diferite, care le vor publica fiecare în volume. La articole se mai poate practica publicarea aceluiași text (eventual cu unele modificări ne semnificative) dar sub **alt titlu**, iar la cărți, preluarea dintr-o carte în alta (cu alt titlu), în mod **identic**, a unor porțiuni de zeci de pagini.

Cine urmărește literatura sociologică de la noi, are ocazia să constate, nu în puține cazuri, că același text (identic „până la virgulă”) poate fi găsit sub semnătura acelorași autori, în 2-4 cărți ori manuale diferite.

Apreciem că nesemnarea măcar a autoplăgiatului ca abatere deontologică, reprezintă o **scădere**, o omisiune notabilă a Codului deontologic al sociologilor.

Combaterea fraudelor

Grupăm sub genericul de fraude o serie de încălcări a normelor de bună conduită în munca științifică. Alături de

autoplăgiat pe care l-am calificat deja ca fraudă, cele mai uzuale încălcări de acest gen sunt:

- **plăgiatul**, prin prezentarea lucrării altuia / altora ca aparținându-ne integral ori parțial;
- **frauda** propriu-zisă, constând în inventarea/fabricarea integrală ori doar parțială de rezultate;
- **reaua voință**, manifestată prin modificarea ori eliminarea unor rezultate neconvenabile, care nu sprijină ipotezele ori concluziile noastre.

Cea mai uzuală fraudă este plăgiatul, motiv pentru care Codul avertizează: „Sociologii nu trebuie să recurgă în niciun caz, indiferent de motivul invocat, la copierea integrală sau parțială a unor capitole, paragrafe, fraze sau idei aparținând altor persoane, fără citarea expresă a acestora” (C.D.S., III 2).

Plăgiatul poate să vizeze deci, nu doar lucrări întregi ori capitole, ci și doar idei, fapt ce deschide vasta problemă a **priorității** și **proprietății** intelectuale. Marele savant Santiago Ramon y Cajal spunea: „Respectul față de proprietatea de idei se practică bine numai atunci când ajungi să fi proprietar de idei care trec dintr-o carte în alta, uneori cu numele autorului, alteori fără numele autorului și

în unele cazuri cu o paternitate echivocă” (Cajal, 1897/1967, pp 144-145). Tot el îl sfătuia pe tânărul cercetător care „omite să citeze pe alții, să nu uite că alții îl vor răsplăti cu aceeași monedă, trecând în mod intenționat sub tăcere lucrările sale” (loc.cit.).

Este drept că „în zilele noastre, când literatura este foarte abundentă, «furtul de idei» se poate face cu relativă ușurință și este greu de descoperit” (Săhleanu, 1967, p.72).

Într-adevăr, numărul publicațiilor – mai ales în rețeaua învățământului – a crescut exponențial. Dacă ne gândim doar la numărul centrelor universitare în care există specializarea Sociologie și la numărul disciplinelor ce trebuie acoperite cu cursuri (mai ales în forma de învățământ la distanță), ajungem la cifre de **sute** de autori și cursuri publicate.

În același timp, există o varietate de **tertipuri** de mascare / ascundere a plagiatului, cum ar fi:

- cazul listelor bibliografice **incomplete** – un exemplu am dat la începutul capitolului – sub pretextul că bibliografia fiind foarte vastă, ea se dă „selectiv”, „orientativ”, limitată doar la cea publicată în anumite limbi de circulație, doar cea publicată după un anumit an etc.;

- indicarea unei bibliografii „lipite” la un text, dar **fără semnalarea** în text a apelului la ea, astfel că nu este identificabilă **sursa** și **proporția** preluărilor de text. Am văzut și cazuri de „liste bibliografice” conținând 3-5 surse pentru cursuri acoperind o întreagă disciplină.
- nerespectarea proporțiilor citării. Chelcea (2000, apud Miguel, 1997) ne spune că citatul nu are voie să depășească 28 de rânduri (deci o pagină) și pe o pagină nu se recomandă mai mult de două-trei citate scurte. Ne dăm seama cât de nerespectate sunt asemenea indicații, când găsim capitole (ori măcar pagini) întregi „preluate” din alte lucrări.

Ar mai rămâne să încercăm o evaluare a proporțiilor plagiatului în comunitatea științifică. Maisonneuve și-a intitulat un paragraf astfel: „Frauda există: am întâlnit-o” și, în mod sigur, nu este singurul.

Dacă acceptăm ideea lui De Solla Price (1963/1971, Știință mică, știință mare, p.90-125) că în orice știință există un „**colegiu invizibil**” alcătuit din personalitățile domeniului, cei ce orientează ramura de știință respectivă, vom opina că la acest nivel, plagiatul poate fi o excepție, eventual

putându-se constata autoplagerii. Dar cu cât ne „îndepărtăm de centru”, cu atât cei în cauză au mai puțină notorietate și șansa de plagiat crește. Poate și din falsul sentiment de securitate provocat de statusul de cvasi-anonim, de lucrare de „uz intern”, „de circuit restrâns”, de „nu o vor citi decât studenții”, „nu va ajunge în mâna unui autor plagiat” etc.

Ca și în cazul situației în care se multiplică în doar câteva exemplare „lucrări pentru dosare” de promovare, pe care nu le vede nimeni în afara – eventual – membrilor comisiilor de concursuri pentru posturi didactice.

Credem că frauda constând în **fabricarea** de date se comite mult mai rar de către **cercetătorii** propriu-ziși. Ea poate proveni însă mai des ca „prelungire” a fraudei comise de unii operatori, care au completat ei înșiși un număr de chestionare / protocoale de anchetă indirectă / interviu. Prevenirea unor asemenea fraude trebuie să aibă la bază controlul cât mai bun al muncii operatorilor de teren.

În fine, **reaua-voință**, prin neprezentarea unor date contradictorii, care nu sprijină ipotezele ori interpretările noastre, este și ea posibilă. Este așa numita „minciună prin omisiune” și poate fi descoperită fie prin deducție din datele

prezentate, fie de către sociologii ce fac „analize secundare”.

Evaluarea lucrărilor de sociologie

Ca orice producție, și cea științifică trebuie supusă aprecierii și evaluării.

Această apreciere / evaluare poate avea un caracter **formal**, cu ocazia acordării de **titluri științifice**, în cazul **concursurilor profesionale**, a competiției pentru acordarea unor **premii** pentru cărțile publicate, cu ocazia **primirii** în diverse foruri științifice etc.

Ea poate fi și **informală**, făcută între colegi, în microgrupuri, în „colegiul invizibil” la care am făcut referire, ori făcută de către întreaga comunitate a sociologilor.

Ambele modalități de apreciere au caracteristicile lor. Cea formală trebuie să fie serioasă, mai completă și profundă, dar poate suferi prin coeficient mai ridicat de **complezență**, de insuficiență **critică**. Aprecierea informală este, în genere, mai **sinceră**, mai aproape de **adevăr**, dar poate păcătui prin unilateralitate, subiectivitate și neomogenitate.

O regulă ce se poate aplica în ambele modalități, este cerința de competență profesională, **obiectivitate** și

probitate morală. Codul deontologic precizează că sociologii „trebuie să se abțină sau să nu dea curs unor solicitări referitoare la evaluarea activității publicistice a unor colegi cu care au avut conflicte personale, cu care se află în concurență profesională /.../ precum și în situația când li se cere să aprecieze activitatea științifică și publicistică a unor persoane față de care au avut sau au anumite obligații personale” (C.D.S., III 4).

Asemenea criterii trebuie avute în vedere și de către cei – redactori din edituri, experții acestora – puși să evalueze producția **pentru publicare**. Ei trebuie să asigure pentru toți autorii potențiali, șansa unei analize **critice, experte, confidentiale** și în **timp** cât mai **rapid**. Este regretabil faptul că în ultimii ani, restricțiile materiale fac ca publicarea în revistele de sociologie să fie întârziată, decalată față de momentul realizării cercetărilor.

ÎNCHEIERE

Partea a IV-a a Codului deontologic al sociologilor se referă la **Modalități și proceduri de promovare a eticii profesionale**. Este vorba de reglementări privind alegerea din cadrul Consiliului Asociației Sociologilor din România, a unei **Comisii de etică profesională și disciplină**.

Nu insistăm pe etapele pe parcursul cărora această Comisie își desfășoară activitatea, la pașii prin care ea ajunge să propună sancționarea ori exonerarea de vină, în cazul acuzațiilor de încălcare a eticii profesionale. În fond, Codul este prezentat în Anexă, iar reglementările normative în cauză, nici nu cer și nici nu suportă prea multe comentarii.

Dar merită menționată prevederea că unul dintre rolurile Comisiei de etică profesională și disciplină este acela de a supune Consiliului Asociației „**tipurile de probleme considerate a fi importante de discutat la nivelul întregii comunități profesionale**” (C.D.S., IV 1).

De câteva ori pe parcursul acestor succinte note de curs, am sugerat că prevederile elaborate în Cod acum 10 ani, ar putea suporta **nuanțări, precizări și actualizări**.

Este rezonabil să presupunem că, în euforia renașterii după '89 a sociologiei și a constituirii Asociației Naționale, lucrurile au apărut într-o anumită lumină, pe care puternica diseminare a sociologiei a modificat-o parțial.

Toate acestea ar face legitimă o operație prin care Codul să fie completat cu norme **noi**, altele să fie **eliminate** iar unele **modificate**.

BIBLIOGRAFIE

1. Almaş Dumitru (1968), **Autoexigența în munca științifică**, în *Arta însușirii științei*, Editura Politică, București, p.70-79.
2. Berceanu B. Barbu, Panaitescu Iulian (1968), **Prezentarea lucrărilor științifice. Metodologia activității autorului**, Editura Științifică, București.
3. Botkin W. James, Elmandjira Mahdi, Malița Mircea (1981), **Orizontul fără limite al învățării**, Editura Politică, București.
4. Cajal Santiago Ramon Y. (1898/1967), **Drumul spre știință** (titlul traducerii din spaniolă pentru **Reguli și sfaturi asupra cercetării științifice**), Editura Politică, București.
5. Caravia Paul (1968), „**Spațiul documentar**” și **cercetarea științifică**, în *Revista învățământului superior*, anul X, nr.3/1968, p.41-54.
6. Cătineanu Tudor (1987), **Elemente de etică**, vol.2, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
7. Chelcea Septimiu (2000), **Cum să redactăm în domeniul științelor socio-umane**, SNSPA, București.

8. *** **Codul deontologic al sociologilor** (1993), în Revista de cercetări sociale, Anul I, nr.1/1994.
9. Culea Haralambie (1976), **Cunoașterea sociologică, considerații gnoseologice–epistemologice**, Editura Academiei RSR, București.
10. De Broglie Louis (1980), **Certitudinile și incertitudinile științei**, Editura Politică, București.
11. *** **Deontologie** (p.140), **Etică** (p.186) (1993) în Mic dicționar de filozofie, Editura Politică, București.
12. *** **Deontologie** (1978), în Mic dicționar de filozofie, Editura Politică, București, p.189.
13. Doron Roland (1991/1999), **Deontologie** în Doron Roland, Parot Françoise (sub red.), Dicționar de psihologie, Editura Humanitas, București, pp 223-224.
14. Ferréol Gilles, Flageul Noël (1996/1998), **Metode și tehnici de exprimare scrisă și orală**, Editura Polirom, Iași.
15. Fleuw Antony (1984/1996), **Deontologie** (p.92) și **Etică** (p.119-121), în Dicționar de filozofie și logică, Editura Humanitas, București.
16. Grupul de lucru pentru informare și consiliere privind cariera (1997), **Profil ocupațional: sociolog**, în Clasificarea ocupațiilor din România (codul C.O.R. 244201).

17. Konson A.S., Sominski V.S. (1968/1971), **Economia cercetării științifice**, Editura Științifică, București.
18. Kourganoff Vladimir (1971), **La recherche scientifique**, Presses Universitaires de France, Paris.
19. Krausz Septimiu (2000), **Metodologie sociologică**, Editura Universitas, Petroșani.
20. Krausz Septimiu, Stegar Irinel (2002, 2003), **Metode și tehnici de cercetare sociologică**, partea I, Editura Edyro Press – Petroșani, Partea a II-a, Editura Focus, Petroșani.
21. Maisonneuve Hervé (1991-1994/1999), **Redactarea științifică**, Editura Dan, Iași.
22. Malița Mircea (1972), **Aurul cenușiu**, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
23. Mamali Cătălin (1984), **Structura motivațională a cercetătorilor și atitudinile acestora față de scopurile cognitive și sociale ale științei**, în Știință, tehnologie, dezvoltare socială și umană (culegere), Editura Politică, București.
24. Marshall Gordon (editor) (1994/2003), **Dicționar de sociologie Oxford**, Editura Univers Enciclopedic, București.

25. Miroiu Mihaela, Blebea Nicolae Gabriela (2001), Introducere în etica profesională, Editura Trei, București.
26. Moisil Gr.C. (1974), Îndoieli și certitudini, Editura Enciclopedică Română, București.
27. Nestor Iacob Marius (1970), Mecanismele cercetării
(2). Considerații psihologice asupra scientismului,
în Bădina Ovidiu, Neamțu Octavian (sub red.),
Scientica, Editura Politică, București.
28. Săhleanu Victor (1967), **Etica cercetării științifice,**
Editura Științifică, București.
29. Selye Hans (1968/1984), **Știință și viață,** Editura
Politică, București.
30. Vasiliu R. (1970), **Difuzarea rezultatelor cercetării,**
în Bădina Ovidiu, Neamțu Octavian (sub red.),
Scientica, Editura Politică, București.
31. Volkov G.N. (1968/1969), **Sociologia științei,**
Editura Politică, București.
32. Zamfir Cătălin (1993), **Obiectivitate** (p.400), **Morală**
(pp. 372-373), în Zamfir C., Vlăsceanu L. (coord.),
Dicționar de sociologie, Editura Babel, București.

ANEXA

CODUL DEONTOLOGIC AL SOCIOLOGILOR

**Adoptat de către a III-a Conferință Națională a
Sociologilor din România
(21-22 mai 1993, București)**

PREAMBUL

Profesia de sociolog, în diferitele ei ipostaze – cercetare, învățământ, aplicare – implică importante considerente etice. Întrucât practicarea sociologiei presupune, în mod necesar, contactul direct și nemijlocit cu persoane, grupuri, organizații și comunități, sociologii sunt conștienți de posibilele implicații și consecințe ce pot fi generate sau favorizate prin utilizarea incompetentă, fără discernământ sau cu rea-credință a cunoștințelor sociologice. Acordarea unei atenții speciale considerentelor etice reprezintă un factor esențial al prestigiului sociologiei ca disciplină și o condiție vitală a contribuției acesteia la construirea unei societăți umane în toate compartimentele sale.

Acest cod deontologic reprezintă forma de asumare de către comunitatea sociologilor din România a responsabilităților sociale, un angajament moral de a contribui la îmbunătățirea continuă a condițiilor sociale ale vieții umane.

Codul deontologic este expresia consensului membrilor Asociației Sociologilor din România. Pe baza lui se poate aprecia dacă membrii Asociației (dar și nemembrii acesteia care practică sociologia) au dovedit sau nu probitate profesională și morală în relațiile cu persoane, grupuri, organizații, comunități, în activitatea de cercetare, învățământ sau aplicare a cunoștințelor sociologice.

Țelul principal al prezentului Cod deontologic nu este de a supraveghea, controla sau sancționa comportamentul profesional al sociologilor, ci de a-i atenționa și sensibiliza pe aceștia asupra consecințelor nedorite ce pot decurge din practicarea sociologiei, îndemnându-i să-și autoeduce și autoperfecționeze conduita profesională și morală și să stimuleze, totodată, atitudinea lor activă de atenționare și educare a colegilor și colaboratorilor în activitatea profesională comună. Codul constituie totodată și o bază pentru luarea de atitudine colectivă împotriva unor eventuale comportamente apreciate a încălca flagrant principiile eticii sociologice. El oferă, în același timp, o bază

consensuală pentru construirea unei atmosfere pozitive în cadrul comunității sociologice, armonioase, constructive și stimulative, bazată pe relații de colegialitate, respect și exigență reciprocă. Codul reprezintă un instrument pentru soluționarea disputelor și conflictelor care ar putea apărea între sociologi sau între aceștia și alți membri ai colectivității.

I. PRACTICAREA SOCIOLOGIEI

A. PROFESIONALISM, UMANISM ȘI OBIECTIVITATE

1. Înalte standarde profesionale. Sociologul are datoria de a se plasa la cele mai înalte standarde teoretice și metodologice în activitatea sa de cercetare, învățământ și aplicare.

2. Opțiunea umanistă fundamentală. Întreaga activitate profesională trebuie fondată pe o opțiune umanistă ultimă: persoana umană și umanitatea reprezintă entitățile supreme ale societății pe care sociologul se angajează a le sprijini cu toate resursele sale profesionale. În nici o situație de cercetare, învățământ sau aplicare a sociologiei, persoana umană nu trebuie să fie tratată ca

simplicu mijloc, persoana umană trebuie să reprezinte în activitatea sociologului scop ultim, valoare supremă.

3. Respect pentru libertatea și demnitatea umană.

Prin activitatea sa, sociologul trebuie să prezeve și să amplifice libertatea de opțiune și manifestare a fiecărei persoane, grup social sau comunități. Manipularea de orice fel reprezintă un comportament profesional inacceptabil, în mod absolut.

4. Opțiunea democratică. Sociologul trebuie să-și fundamenteze întreaga activitate pe valorile democrației: respectul reciproc al persoanelor, grupurilor și comunităților, înțelegerea și acceptarea reciprocă. El nu trebuie să favorizeze un grup sau o comunitate în detrimentul altui grup sau comunități, să acționeze cu toate resursele sale profesionale pentru soluționarea tensiunilor și conflictelor sociale nu prin forță și manipulare, ci pe baza înțelegerii și acceptării reciproce. În mod special atunci când este vorba de un conflict, datoria morală a sociologului este de a evita să devină instrumentul derulării acestuia, conștient părții, inclusiv partea care l-a angajat, să adopte soluții pozitive, constructive, fundate pe valorile democrației, iar nu soluții bazate pe forță sau manipulare. Prin activitatea sa,

sociologul trebuie să devină un element activ al procesului de negociere între părți, promovând valorile fundamentale ale respectului și acceptării reciproce.

5. Neutralitate axiologică și obiectivitate. În întreaga sa activitate, sociologul trebuie să se ghideze după principiul neutralității axiologice. În nici o împrejurare el nu trebuie să pună nici un argument valoric mai presus de adevărul științific. Adevărul științific reprezintă valoarea morală supremă a omului de știință. În mod special datorită faptului că prin însăși profesiunea sa, sociologul reprezintă un important factor social, el trebuie să se plaseze echidistant în raport cu toate grupurile sociale, ideologiile, comunitățile componente ale colectivității din care face parte, să evite orice ingerințe politice, ideologice sau partidiste în activitatea sa profesională, care ar putea distorsiona analiza corectă și obiectivă a realității sociale.

6. Declararea angajamentului social. Acceptarea de către un sociolog a angajării sale de către un grup, instituție, organizație sau comunitate pentru a promova interesele acestora, fapt care poate fi, mai ales pentru sociologul practician, foarte frecvent, trebuie să aibă loc în condiții deontologice clar specificate:

- a) Angajamentul trebuie declarat în termeni expliți. Sociologul trebuie să facă cunoscute diferitele surse de finanțare ale cercetărilor la care participă individual sau în grup și să consemneze orice legătură pe care o are cu diferite firme, organizații sau sponsori.
- b) Sociologul nu trebuie să accepte contracte, convenții, subvenții, burse de cercetare sau învățământ dacă prin aceasta se produce o încălcare a principiilor deontologiei profesionale, el trebuie să renunțe la un asemenea angajament în momentul în care constată că o asemenea angajare este de natură a implica abateri de la Codul deontologic.
- c) Sociologul trebuie să influențeze partea angajatoare, cât și celelalte părți pentru a recurge la un comportament democratic în orice situație conflictuală, la metode pozitiv-constructive, iar nu opresiv-manipulative sau bazate pe violență. Este datoria morală a sociologului să devină un factor activ de construire a consensului bazat pe înțelegere și ACCEPTARE RECIPROCĂ, pe negociere cu mijloace democratice constructive.

d) Este datoria morală a sociologului de a refuza să contribuie la acțiuni opresiv-manipulative sau violente. În situații de conflict, pentru a evita să-și pună cunoștințele sale în mod unilateral la dispoziția unei părți, sociologului îi revine datoria de a difuza larg în cadrul colectivității din care face parte, cunoștințele sale teoretice și rezultatele empirice ale cercetărilor sale.

7. Opțiunile valorice personale și obiectivitatea. Ca orice persoană, sociologul are dreptul la opțiuni valorice proprii, la angajamente politice și ideologice. În legătură cu această situație, sociologul este dator să întreprindă următoarele acțiuni pentru a evita ca angajamentul său valoric să anuleze neutralitatea axiologică și obiectivitatea activității sale profesionale:

- a) Să caute să analizeze și să declare explicit și cât mai detaliat cu putință, baza rațională a opțiunilor sale valorice. În acest fel evită ca propriile opțiuni să reprezinte (*fraza neterminată reprezintă o eroare în tipărirea codului, n.n.*)
- b) Să expună totodată în mod explicit și detaliat și celelalte opțiuni valorice alternative împreună cu argumentația lor rațională.

- c) Să alătore criticilor pe care el le face opțiunilor valorice alternative, criticile aduse de către ceilalți propriei sale opțiuni valorice și aceasta cât mai detaliat cu putință.
- d) Să realizeze această analiză a opțiunilor valorice care se confruntă, inclusiv propria opțiune, cu o completă bună credință, în spiritul obiectivității științifice.
- e) Este recomandabil ca sociologul să expună în mod deschis și cu bună credință punctele slabe și îndoielile pe care el însuși le are în legătură cu opțiunile sale valorice.
- f) Disputele cu ceilalți specialiști trebuie să se realizeze în spiritul colegialității, onestității științifice și al respectului pentru public.

8. Neutralitatea axiologică în învățământul sociologic. Organizarea învățământului sociologic pentru a promova principiul neutralității și obiectivității, trebuie să se realizeze în instituții de învățământ care nu prezintă prin structura lor, nici o angajare de grup social, organizație, ideologie sau de tip sectorial. Învățământul trebuie să aibă un caracter academic, adică să exprime independența ideologică și valorică, promovând ca principii fundamentale:

adevărul, respectul pentru persoana umană și pentru umanitate, pluralismul democratic al opțiunilor valorice. Pentru a realiza acest lucru, procesul de învățământ trebuie să prilejuiască studenților contactul egal și nediscriminatoriu cu toate opțiunile valorice personale, grupale sau sectoriale, cultivând prin aceasta o atitudine fundamentală de neutralitate axiologică.

Învățământul sociologic trebuie să reprezinte nu un mijloc de inculcare a unor valori particulare, ci să mijlocească dialogul dintre opțiunile valorice alternative, cultivând spiritul de echidistanțare și analiză critică. Un asemenea spirit academic este o garanție a faptului că sociologii angajați în diferite sisteme particulare vor acționa nu în spiritul opoziției rigide și lipsite de înțelegere dintre componentele colectivității ci, dimpotrivă, în spiritul deschiderii reciproce, al dialogului constructiv și al imperativului creării și recreării continue a consensului comunitar.

Același spirit academic de neutralitate axiologică trebuie să caracterizeze comportamentul profesorului de sociologie. Este o datorie fundamentală a profesorului de sociologie să evite angajamentul valoric, politic și ideologic unilateral și exclusivist. El trebuie să reprezinte pentru studenții săi un model exemplar de analiză științifică

echidistantă, obiectivă, bazată pe respectul față de valorile alternative, angajamentul valoric personal al studentului și valoarea supremă a dialogului și consensului.

9. Publicarea rezultatelor cercetării sociologice în spiritul profesionalismului și al neutralității axiologice. În acest sens:

- a) În toate fazele cercetării – elaborarea metodologiei de culegere a datelor, culegerea propriu-zisă a acestora, analiza și interpretarea lor – sociologul trebuie să manifeste o grijă deosebită pentru ca procedurile utilizate să fie științifice și obiective, excluzându-se atât influența opțiunilor valorice personale, cât și ingerințele de natură ideologică, partidistă sau a intereselor angajatorului.
- b) În prezentarea cercetării, rezultatele obținute trebuie să fie comunicate complet, fără omisiuni de date importante. Selecția datelor ce urmează a fi prezentate trebuie să aibă loc doar pe criteriul relevanței științifice, interesele personale (provenite din angajamentul valoric al autorului sau din rațiuni de succes științific) sau cele de

grup sau de angajare social-instituțională, nu trebuie să aibă nici un rol.

- c) Orice distorsionare conștientă a datelor, în diferitele faze ale cercetării, reprezintă o încălcare deosebit de gravă a eticii profesionale și trebuie condamnată. Există o singură excepție de la cerința publicării integrale a datelor obținute prin cercetare: dacă prin aceasta se aduc prejudicii, în condițiile regulilor normale ale dialogului și negocierii democratice, vreunei părți. Decizia de a nu face publice datele unei cercetări din acest motiv revine exclusiv cercetătorului și ea trebuie să fie temeinic motivată. În mod special cercetătorul trebuie să analizeze cu toată responsabilitatea morală cerințele angajatorului de a nu publica datele rezultate din cercetare, cât și cele referitoare la modul în care ele ar putea fi publicate. Este de preferat ca, în contractul cu angajatorul (sponsorul cercetării), sociologul să-și rezerve libertatea de a face publice datele rezultate din cercetare, în forma pe care el o consideră adecvată. Un asemenea lucru reprezintă o garanție importantă a neutralizării

(poate a neutilizării) unilaterale și manipulative a activității sociologului de către angajator.

- d) În măsura în care sunt lezate drepturile anumitor indivizi, grupuri sau comunități prin publicarea sau comunicarea modului în care au fost culese, autorii cercetărilor sunt obligați, la solicitarea altor membri ai comunității sociologice, să pună la dispoziția celor interesați metodologia și instrumentele utilizate, volumul eșantionului investigat, scalele de măsurare și evaluare ce ar putea proba seriozitatea și credibilitatea cercetării.
- e) Cercetătorii au obligația morală de a pune la dispoziția colegilor lor datele rezultate din cercetare, după publicarea analizelor lor, pentru analize secundare, gratuit sau la un preț rezonabil.

10. Sociologii trebuie să-și aleagă acele metode și mijloace de investigație care să le permită culegerea, analiza și interpretarea cât mai corectă a realității sociale. În nici o situație și pentru nici un considerent, de orice natură ar fi el, ei nu trebuie să deformeze sau să denatureze datele privitoare la realitatea socială, prin modificarea, ajustarea sau corectarea lor.

11. Onestitatea profesională. Atât în relațiile cu utilizatorii serviciilor sociologilor, cât și cu publicul, este o datorie elementară aceea de a exprima cu claritate limitele disciplinare și cele specifice proiectului de cercetare în cauză. În orice caz, este apreciat a fi un comportament aducător de prejudicii profesiei și valorilor democratice, reclamarea (*poate declararea, pretenția?*) unei autorități a demersului sociologic dincolo de puterea lui efectivă. În declararea rezultatelor scontate, sociologul trebuie să precizeze cu claritate obiectivele specifice care îi par a fi posibil de atins (declararea unor obiective și rezultate excesiv de generale este de natura a induce în eroare), precum și limitele pe care le preliminară. În prezentarea rezultatelor efective ale cercetării sale, ale aplicării unor cunoștințe sociologice, sociologul trebuie să fie cât mai critic cu putință, indicând în spirit de obiectivitate ceea ce consideră că s-a realizat pozitiv, cât și ceea ce crede că reprezintă limite sau ridică semne de întrebare. El trebuie să ofere colegilor săi din comunitatea științifică toate datele necesare pentru evaluarea independentă a validității rezultatelor obținute.

12. Protecția colectivității de impostura științifică. În cazul în care persoane neatestate și necalificate din punct de vedere profesional desfășoară activități de cercetare științifică sociologică, contestabile din punct de vedere științific sau lipsite de probitate morală, cu impact negativ asupra colectivității, Asociația Sociologilor din România, cât și fiecare membru al său au obligația morală de a lua atitudine, dezvăluind în cadrul massmedia comportamentul incriminat. Măsurile de protecție a colectivității împotriva comportamentului lipsit de profesionalism și/sau moralitate pot merge până la chemarea persoanelor sau organizațiilor implicate în fața instanțelor judiciare.

13. Corectitudinea profesională. Sociologii nu trebuie să-și folosească cunoștințele profesionale și științifice în scopuri ilicite sau frauduloase. Ei nu trebuie, în nici un caz, să înșele încrederea persoanelor implicate în cercetare, fiind conștienți de faptul că acțiunea incorectă a unui specialist sau echipe de specialiști poate diminua sensibil prestigiul sociologiei ca știință, împiedicând accesul în viitor la informații și date, demotivând cooperarea populației, afectând negativ cererea de servicii sociologice,

producând o diminuare a credibilității sociologiei ca profesie.

14. Seriozitatea profesională. Odată acceptat un contract de cercetare sau de aplicare a cunoștințelor sociologice, specialistul trebuie să facă tot ce îi stă în putință pentru a realiza, la un nivel înalt de profesionalism și la termenul stabilit, lucrarea angajată sau funcția pentru care este angajat.

15. Responsabilitatea profesională pentru comunitatea sociologică. Fiecare sociolog, cercetător, profesor sau practician trebuie să depună un efort continuu pentru a-și perfecționa pregătirea profesională la nivelul atins de știință, fiecare membru al comunității are datoria morală de a difuza rezultatele cercetării sale științifice, să-și perfecționeze continuu calificarea profesională.

16. Corectitudinea colegială. Când mai mulți sociologi, inclusiv studenți, sunt implicați în proiecte comune, încă de la început trebuie formulate acorduri mutuale acceptate cu privire la diviziunea muncii, plata muncii, accesul la date, drepturile de autor, precum și alte drepturi și responsabilități. În măsura în care aceste

acorduri trebuie modificate pe parcurs, aceasta să se facă cu acceptul participanților.

B. RESPONSABILITATE ȘI RESPECT PENTRU DREPTURILE POPULAȚIEI CERCETATE

Prin specificul său, sociologia are ca obiect de cercetare persoanele, grupurile și comunitățile. Activitatea practică a sociologului poate afecta pozitiv sau negativ diferiții membri ai colectivității. În plus, intervenind activ în relațiile sociale, sociologul poate afecta neintenționat configurația acestora într-o direcție indezirabilă pentru el ca persoană, cât și pentru comunitatea sociologilor pe care o reprezintă.

Activitatea sa poate să implice puternice conflicte de interese, probleme legate de echitate, corectitudine și morală. Din acest motiv, sociologul trebuie să acorde o atenție specială relațiilor sale cu subiecții investigați în scopuri științifice sau afectați de activitatea sa de practician. Faptul că este angajat nu îi suspendă în nici un fel responsabilitatea față de persoanele cu care intră în contact sau pe care activitatea sa le poate afecta direct sau indirect.

1. Protecția anonimatului și a intimității. În cursul realizării cercetărilor, sociologul nu trebuie să expună persoanele investigate riscului unor prejudicii morale sau materiale prin nerespectarea anonimatului. Subiecții cercetării au dreptul la asigurarea necondiționată a anonimatului. Obligația respectării anonimatului și a intimității subiecților investigați este valabilă pentru toți membrii echipei de cercetare care au acces la informații (sociologi, operatori de anchete, studenți, funcționari, asistenți sociali, codificatori), cât și pentru orice membru al comunității sociologice care are acces la datele cercetării. De luarea de măsuri de protecție a subiecților cercetării este în primul rând responsabil coordonatorul echipei de cercetare.

2. Protecția subiecților cercetării față de riscurile posibile implicate de participarea lor la cercetare. Inițiatorii cercetării trebuie să ia în considerare cu toată grija posibilele riscuri pe care subiecții le-ar avea ca urmare a participării lor la cercetare. Anonimatul informațiilor culese reprezintă doar o măsură de protecție. Atunci când riscurile cu consecințe negative sunt mai mari decât riscurile implicate în viața de zi cu zi, subiecții trebuie să fie de la început informați în mod amănunțit și consimțământul lor de a participa la cercetare în aceste condiții trebuie obținut.

Mai ales atunci când chiar și un risc moderat este așteptat, consimțământul subiectului trebuie obținut în mod explicit.

3. Dreptul subiectului de a fi informat. În orice situație, dar mai ales atunci când cercetarea are ca obiect aspecte ale vieții personale, intime, sau când informațiile culese pot crea pentru subiectul investigat riscul unor efecte neplăcute, cercetătorul trebuie să informeze explicit de la bun început subiectul cercetării în legătură cu tipul de informații care vor fi culese, cât și cu privire la scopul general al cercetării. În nici o împrejurare cercetătorul nu trebuie să inducă în eroare asupra temei și obiectivelor cercetării. Se recomandă ca, înainte sau după terminarea investigării, subiecții investigați să fie cât mai amănunțit informați despre obiectivele cercetării, principalele ipoteze și modul în care datele vor fi utilizate.

4. Protecția subiecților participanți la experimentele sociologice. În mod special problema protecției se pune atunci când este vorba de organizarea unor experimente sociologice. Experimentul trebuie astfel conceput încât să nu producă vreun rău substanțial participanților sau să producă transformări negative durabile, oricât de mici ar fi acestea. În cazul existenței unor asemenea riscuri, cercetătorul are datoria de a informa explicit subiecții și de a obține acordul participării.

5. Participarea în calitate de subiect al investigației sau al unui experiment sociologic este absolut voluntară. Sociologul nu are dreptul de a utiliza nici un mijloc de coerciție. Excepție poate constitui doar eventuala obligație a studenților în științele sociale și umane de a participa ca subiecți la asemenea cercetări sau experimente, în cazul lor, o asemenea participare reprezintă un prilej de învățare.

6. Sociologii nu trebuie să abuzeze de poziția lor profesională de cercetători sociali în scopuri frauduloase sau ca pretext pentru a culege informații secrete pentru vreo organizație sau pentru guvern.

7. Sociologii nu trebuie să facă vreo promisiune vreunui subiect, persoană, grup sau organizație, dacă nu există intenția fermă și posibilitatea efectivă de a onora un asemenea angajament. Orice asemenea angajament, odată făcut, trebuie să fie onorat.

8. Indiferent de natura angajării sau a sponsorizării, **sociologul trebuie să respecte interesele persoanelor și grupurilor** care intră în perimetrul cercetării și acțiunii sale. Principiul etic care trebuie să-i orienteze în asemenea cazuri este „maximizarea binelui tuturor părților”, iar nu maximizarea beneficiilor unei părți în detrimentul celorlalte.

II. PREDAREA SOCIOLOGIEI

1. Catedrele și secțiile de sociologie din învățământul superior și mediu trebuie să funcționeze la nivelul standardelor teoretice și metodologice validate pe plan internațional. Recrutarea și promovarea personalului cu funcții de predare în învățământul sociologic se va face cu respectarea strictă a criteriilor de competență și valoare, atât profesional-științifice, cât și etice. Aceleași criterii stau și la baza evaluării manualelor, cursurilor, prelegerilor sau creștomatiilor elaborate de personalul didactic, precum și la estimarea producției publicistice a acestuia în diferitele ramuri ale sociologiei.

2. Catedrele și secțiile de sociologie au responsabilitatea colectivă de a se asigura că toate cadrele didactice au calificarea necesară pentru a preda disciplinele care le revin și realizează activitatea didactică la un nivel profesional și moral corespunzător.

3. Sociologii care predau în învățământ sunt obligați să informeze și să explice cu onestitate studenților profilul secției respective, domeniile și perspectivele diferitelor cursuri obligatorii sau opționale, să-i ajute să evalueze corect perspectivele de practicare a profesiei de sociolog, exigențele și așteptările reciproce.

4. Catedrele și secțiile de sociologie, ca și personalul lor didactic au datoria să asigure un tratament egal și echitabil tuturor studenților și candidaților, fără să recurgă la discriminări sau diferențieri în rândul acestora sau de altă natură. Cadrele didactice din sociologie trebuie să se abțină a furniza date și informații intime privind candidații sau studenții (cu excepția acelor referitoare la testarea capacității profesionale a acestora).

5. Sociologii care predau în învățământul superior trebuie să ajute studenții și să coopereze loial cu aceștia în activitatea de cercetare sau de elaborare a proiectelor și lucrărilor de diplomă. Ei nu trebuie, în nici un caz, să-și revendice paternitatea exclusivă a rezultatelor sau concluziilor realizate în comun cu studenții, având chiar obligația morală de a le adresa mulțumiri publice pentru contribuțiile lor în diferitele etape ale cercetării (elaborarea proiectului de cercetare, formularea ipotezelor de lucru și a instrumentelor, colectarea, prelucrarea și prezentarea datelor finale etc.).

6. Sociologii din învățământ trebuie să permită și să încurajeze cooperarea studenților cu sociologii din instituțiile de cercetare. Ei trebuie să se abțină de la întreținerea sau favorizarea unor raporturi tensionale cu colegii pe motive profesionale sau personale, prin

antrenarea sau incitarea studenților în favoarea unei părți sau a alteia. La rândul lor, sociologii și practicienii sunt obligați să pună la dispoziția personalului didactic rezultatele cercetărilor lor, iar dacă sunt solicitați de aceștia, să susțină cursuri și seminarii în diferite ramuri ale sociologiei (remunerate sau gratuite).

7. Sociologii care activează în învățământ și predau o anumită disciplină sociologică, utilizând în acest scop cărți, volume și alte materiale publicate de alți autori din țară și străinătate, au obligația morală de a face cunoscute sursele bibliografice și numele autorilor. Orice însușire ilicită sau incorectă a muncii altora constituie o gravă încălcare a principiilor deontologice, trebuind sancționată ca atare din punct de vedere moral.

8. Sociologii trebuie să ia orice decizie privitoare la programele de învățământ, tematicile cursurilor, manualelor, culegerilor de texte, selectării studenților și notării acestora exclusiv pe baza criteriilor profesionale, excluzându-se orice considerent personal sau de natură extraprofesională. Cadrele didactice nu trebuie să forțeze obținerea de favoruri personale sau sexuale, avantaje economice sau profesionale de la studenți, colegi sau de la personalul în subordine.

9. Sociologii nu trebuie să permită ca animozitățile personale sau diferențele (*poate diferendele?*) intelectuale față de colegii lor să îngreădească contactele studenților cu respectivii colegi.

10. Sociologii care predau sociologia au datoria de a lua în mod sistematic în considerare opinia studenților lor asupra activității didactice pe care o organizează.

III. VALORIFICAREA PRODUCȚIEI SOCIOLOGICE: PUBLICAȚII ȘI EVALUAREA STUDIILOR SOCIOLOGICE

1. Sociologii sunt obligați ca în activitatea de valorificare publicistică și practică a cercetărilor întreprinse (concretizată prin cărți, manuale, cursuri, crestomații, volume, articole, conferințe, comunicări etc.) să respecte normele și reglementările interne și internaționale privind dreptul de autor și de proprietate intelectuală. Sociologii care-și valorifică rezultatele cercetărilor prin publicații, precum și cei care elaborează cursuri și manuale universitare poartă întreaga răspundere atât în privința formei și conținutului, cât și în privința riscurilor la care se pot expune prin folosirea incorectă, în nume propriu, a unor lucrări, cursuri, volume, manuale, articole sau idei

prezentate în comunicări științifice, în contexte formale sau informale, aparținând unor colegi sau altor persoane.

2. Sociologii nu trebuie să recurgă în nici un caz, indiferent de motivul invocat, la copierea integrală sau parțială a unor capitole, paragrafe sau idei aparținând altor persoane, fără citarea expresă a acestora. Un asemenea act constituie plagiat. Ei trebuie să citeze corect sursa de informație prin respectarea strictă a normelor referitoare la utilizarea aparatului critic și bibliografic (cartea, volumul, articolul, autorul, anul apariției, ediția, editura, pagina etc.). Încălcarea acestor comandamente etice reprezintă o abatere gravă de la principiile Codului deontologic, impunând adoptarea unor măsuri sancționatorii și reparatorii ce vizează și prevenirea producerii, în viitor, a unor acte și fapte ce lezează dreptul de proprietate intelectuală.

3. În toate materialele valorificate practic sau publicistic, sociologii au obligația morală de a enumera și contribuția personală a tuturor participanților la cercetare, aducându-le mulțumiri și, după caz, recompensându-i material (dacă există un contract sau convenție în acest sens). Ordinea autorilor și a exprimării mulțumirii pentru sprijin și contribuție trebuie să reflecte în mod adecvat contribuția participanților la procesul de cercetare și redactare. În nici un caz, ei nu

trebuie să prezinte o cercetare comună, realizată cu participarea mai multor persoane, ca fiind rezultatul unor eforturi exclusiv personale.

4. În cazul în care sunt solicitați în activitatea de evaluare sau de recenzare a unor manuscrise sau lucrări aparținând unor colegi sau specialiști, sociologii trebuie să dea dovadă de înaltă competență profesională, obiectivitate și probitate morală. Ei trebuie să se abțină sau să nu dea curs unor solicitări referitoare la evaluarea activității publicistice a unor colegi cu care au avut conflicte personale, cu care se află în concurență profesională, din diverse motive (publicare preferențială, promovare, transfer, detașare, bursă de studii etc.), precum și în situația când li se cere să aprecieze activitatea științifică și publicistică a unor persoane față de care au avut sau au anumite obligații personale.

5. Editorii literaturii sociologice trebuie să asigure aplicarea unor standarde adecvate de profesionalism în selectarea lucrărilor de publicat. Selecția trebuie făcută exclusiv pe criterii profesionale, nu pe considerente personale sau ideologice.

6. Editorii revistelor științifice trebuie să asigure evaluarea exigentă, rapidă și corectă a studiilor primite pentru publicare. Decizia de publicare sau nu a unei lucrări

trebuie adusă la cunoștința autorului într-un termen cât mai scurt posibil.

7. Odată acceptată, o lucrare trebuie să fie publicată cât mai repede posibil.

8. Prezentarea unei lucrări în paginile unei reviste științifice românești conferă acesteia prioritate în publicare. Desigur, lucrarea poate fi retrasă în orice moment de către autorul ei.

IV. MODALITĂȚI ȘI PROCEDURI DE PROMOVARE A ETICII PROFESIONALE

Pentru a promova etica profesiei de sociolog și a soluționa abaterile de la Codul deontologic, **Consiliul Asociației Sociologilor din România** alege prin vot secret o **Comisie de etică profesională și disciplină**, alcătuită din **3-5 persoane** (dintre care una președinte), dintre membrii Consiliului.

Această comisie răspunde de activitatea de publicare și aplicare a Codului deontologic și de promovare a unei conduite etice în rândul membrilor Asociației.

1. Funcția cea mai importantă a **Comisiei de etică profesională și disciplină** este de a analiza activitatea comunității sociologice din perspectiva eticii profesionale și

a supune **Consiliului Asociației** tipurile de probleme etice considerate a fi importante de discutat la nivelul întregii comunități profesionale. Propune, totodată, modalități de intervenție din partea **Asociației** pentru a promova înalte standarde de etică profesională.

2. Comisia are totodată funcția de primire și rezolvare în primă instanță, a sesizărilor și reclamațiilor privind încălcarea **Codului deontologic** de către unii sociologi, membri sau nemembri ai Asociației. Procedura sesizării Comisiei va fi în scris, cu precizarea exactă a naturii abaterii, paragrafului sau articolului în care se încadrează, numele și funcția celui care sesizează, numele și funcția (instituția) celui care a săvârșit abaterea etc.¹

3. După primirea sesizării sau reclamației privind încălcarea normelor etice de către persoana în cauză, Comisia va încerca, într-o primă fază, rezolvarea sesizării prin **conciliere și mediere** cu participarea părților implicate. În cazul în care se ajunge la înțelegere sau când Comisia constată că nu s-a produs o încălcare a Codului etic, cazul va fi clasat, informându-se în scris Consiliul Asociației.

Procedura privind sesizarea și rezolvarea reclamațiilor referitoare la încălcarea Codului deontologic va trebui stabilită în mod detaliat, prin elaborarea unui Regulament de funcționare și competență a Comisiei de etică profesională.

Dacă însă procedura eșuează, iar Comisia constată că s-a produs într-adevăr o încălcare a Codului, după investigații amănunțite și audierea separată a părților și martorilor, înaintează un raport scris Consiliului Asociației, recomandând aplicarea unor sancțiuni diferențiate în raport cu gravitatea abaterii. Aceste sancțiuni pot fi:

- a) Atenționarea verbală în fața Consiliului Asociației Sociologilor (sau scrisă) a celui vinovat de săvârșirea abaterii;
- b) Retragera calității de membru al Asociației a celui vinovat pe o anumită perioadă (1-3 luni, 3-6 luni, 1 an etc.);
- c) Retragera definitivă a calității de membru al Asociației.

4. După primirea acestor recomandări privind aplicarea uneia dintre cele trei sancțiuni amintite, Consiliul Asociației va proceda la alegerea unui **Juriu de Onoare și Apel**, alcătuit din 9 membri recrutați dintre persoanele reprezentative în domeniul sociologiei (foști președinți ai Asociației, academicieni, profesori universitari emeriți, cercetători cu rezultate profesionale deosebite etc.). Acest Juriu de Onoare și Apel va reanaliza și reinvestiga cazul (prin audierea celor implicați și a martorilor, prin evaluarea probelor etc.), după care, cu majoritate de voturi, va

recomanda Consiliului Asociației ca propunerile Comisiei de etică profesională și disciplină să fie **validate, modificate sau respinse**. Hotărârea definitivă, în ultimă instanță, privind soluționarea cazurilor aparține Consiliului Asociației care, cu majoritatea de voturi a celor prezenți, va proceda fie la clasarea cazului, fie la aplicarea de sancțiuni în raport cu gravitatea abaterii propuse.

Observație: textul de care am dispus și pe care îl reproducem (indicat la sursa 8), cuprinde unele erori evidente pe care ne-am permis să le corectăm în câteva cazuri și alte câteva formulări discutabile pe care ne-am permis să le semnalăm prin fonturi italice.